

OCHRANA PŘÍRODY 10

ROČNÍK 61, 2006 CENA 25 Kč

První číslo vyšlo 15. května 1946

Dobrovolná ochrana přírody – přežitek nebo perspektiva?

Od poloviny 19. století zaznamenává dobrovolná ochrana přírody v českých zemích pozvolný rozvoj, který se zintenzivnil v meziválečném období. Zejména je třeba zmínit rozmach činnosti okrašlovacích spolků, které v době svého největšího rozkvětu sdružovaly 30 000 dobrovolníků. Bohužel bohatá spolková činnost těchto a dalších organizací věnujících se péči o přírodní hodnoty (např. Klubu československých turistů) byla přerušena druhou světovou válkou a nástupem komunistického režimu. Poválečné osvětové besedy již nemohly činnost těchto spolků plně nahradit.

Po válce se pozvolna rozvíjela státní ochrana přírody, dobrovolné aktivity v této oblasti byly spíše tlumeny, iniciativy soukromých vlastníků zanikly zcela vzhledem ke konfiskacím, znárodněním a kolektivizaci. K opětovnému rozvíjení dobrovolné ochrany přírody

došlo až po částečném uvolnění poměrů v šedesátých letech minulého století. Nicméně nestátní ochrana přírody nedokázala (a zřejmě ani plně nemohla) na činnost okrašlovacích spolků navázat. Bylo by zajímavé vědět, jakou úlohu by dobrovolná ochrana přírody sehrávala v naší republice dnes, kdyby Svaz pro okrašlování a ochranu domoviny nebyl v padesátých letech dvacátého století rozpuštěn.

Po překotném vývoji v devadesátých letech se situace v dobrovolných organizacích věnujících se ochraně přírody a krajiny ustálila. V České republice dnes působí řada celostátních, regionálních a lokálních občanských sdružení. Řada spolků má již vybudováno kvalitní zázemí. Jako největší sdružení dobrovolníků a zájemců o ochranu přírodního a kulturního dědictví se dlouhodobě profiluje Český svaz ochránců přírody. Jistě nejvýznamnější krok, který ČSOP a některé další organizace (Sagittaria, Společnost přátel přírody, Sdružení Krajina ad.) na přelomu století učinily, je získávání právních vztahů k přírodovědně významným pozemkům. Důležitým mezníkem v historii naší dobrovolné ochrany přírody (i když jde jen o „reprízu“) se tak stal rok 2003, kdy byla ČSOP vyhlášena dlouhodobá celostátní sbírka Místo pro přírodu a postupně z ní vykoupěny první cenné pozemky, mj. jedlobukový les Ščůrnica v Bílých Karpatech.

Od počátku devadesátých let se také významně rozvíjí státní ochrana přírody a krajiny a to včetně legislativních a ekonomických nástrojů. Tento rozvoj byl možný mj. díky tlaku, iniciativě a kapacitě dobrovolných ochránců přírody.

Dnes se občas objevují u profesionálních ochránců přírody pochybnosti nad potřebností dobrovolné ochrany přírody v současnosti, mnozí na práci dobrovolníků (chceme-li „amatérů“, „nadšenců“) či osvěcených vlastníků pohlížejí s despektem. Osob-

OBSAH

Pavel Pešout: Dobrovolná ochrana přírody – přežitek nebo perspektiva?	289
Jan Moravec: Pozemkové spolky v ČR a výkupy pozemků za účelem ochrany přírodního dědictví	291
Ondřej Fiala: Národní síť stanic pro handicapované živočichy	295
Bohumil Reš: Nástin koncepce péče o památné stromy	298
Ivan Vorel: Krajinný ráz a jeho ochrana, 2. část	301
Eva Mračanská: Ošetřování památných a významných stromů	305
František Kala: Neznámé stromy okresu Blansko	308
Jan Plesník: 8. zasedání konference smluvních stran CBD: odpočítávání do r. 2010, 1. část	310
Zdeněk Hanč: Ochrana přírody v Malajsii	314
Zprávy státní ochrany přírody	316
Recenze	320

SUMMARY

Pavel Pešout: Voluntary Nature Conservation - an Anachronism or a Prospect?	290
Jan Moravec: Landtrusts in the Czech Republic and Purchase of Land for Nature Conservation Purposes	294
Ondřej Fiala: National Network of Sanctuaries for Handicapped Animals	297

OCHRANA PŘÍRODY 10 ročník 61 ISSN 1210-258X

Časopis státní ochrany přírody
Journal of the State Nature Conservancy

Vydává:

Agentura ochrany přírody
a krajiny ČR
v nakladatelství ENVIRON

Vedoucí redaktor: RNDr. Bohumil Kučera

Redakční rada: RNDr. Václav Cílek,
RNDr. Jan Čefovský, CSc., Ing. Handrij Härtl, Ph. D.,
Ing. Josef Hlášek, Ing. Libor Hort, Ing. Tomáš Just,
RNDr. Tomáš Kučera, Ph.D.,
RNDr. Vojen Ložek, DrSc., Ing. Petr Moucha, CSc.,
Ing. Martin Škorpík, RNDr. Leoš Štefka,
Ing. František Urban,

Grafická úprava: Zdeněk Vejrostek

Adresa redakce: Kališnická 4, 130 23 Praha 3

tel.: 283 069 252, 283 069 111, fax: 283 069 247

Tiskne: LD, s. r. o. – TISKÁRNA PRAGER,
Kovářů 9, 150 00 PRAHA 5-Smíchov

Distribuci pro předplatitele provádí: v zastoupení
vydavatele společnost Mediaservis s.r.o. – Abocent-
rum, Moravské náměstí 12D, 659 51 Brno. Příjem
objednávek: tel. 541 233 232, fax: 541 616 160,
e-mail: abocentrum@media.servis.cz. Smluvní vztah
mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobec-
nými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Příjem reklamací, tel.: 800 800 890

Objednávky do zahraničí vyřizuje Mediaservis s.r.o.,
administrace vývozu tisku, Sazečská 12, 225 62 Pra-
ha 10, tel.: +420 271 199 250, fax: +420 271 199 902,
e-mail: psotova@mediaservis.cz

Předplatné v SR: Slovenská pošta SPT, Nám. slobody
27, 810 05 Bratislava. Objednávky přijímá každá pošta
a poštový doručovatel.

1. strana obálky: *Pušík obecný (Strix aluco)*
se velmi často stává obětí střetů s dopravou
Foto Josef Hlášek

ně jsem však přesvědčen, že pouze silná dobrovolná ochrana přírody je předpokladem dobrého fungování a stability celého systému ochrany přírody a krajiny, protože pomáhá zajistit nutnou a trvalou podporu veřejnosti pro sektor životního prostředí. V době silícího tlaku proti environmentální legislativě, ochraně některých druhů a cenových území je třeba získávat veřejnost na svou stranu. K tomu může nejvíce pomoci právě dobrovolná ochrana přírody, která veřejnost přímo do ochrany přírodního a kulturního dědictví zapojuje. Podmínkou podpory veřejnosti je, aby nevládní organizace vstoupily do jejího povědomí jako pozitivní a aktivní organizace. Osvědčenou cestou je provozování stálých zařízení typu středisek ekologické výchovy, návštěvnických středisek, stanic pro handicapované živočichy, či interpretačních prvků v přírodních památkách a rezervacích spojených se zajímavým programem pro veřejnost.

Stát, resp. státní ochrana přírody se dlouhodobě

neobejde bez spolupráce se stabilními dobrovolnými organizacemi postavenými na členském principu a měl by pro jejich rozvoj a posílení vytvářet co nejlepší podmínky. Zavedení daňových asignací (existujících např. v Maďarsku, Polsku či na Slovensku), oddělení veřejně prospěšných organizací od organizací vzájemně prospěšných a diferencování jejich podpory a daňového zvýhodnění, zjednodušení účetních a dalších předpisů pro fungování neziskových organizací apod. – to vše bude stát ještě velké úsilí a bude trvat mnoho let. Státní ochrana přírody však může některé kroky učinit hned, a to vnímat organizace dobrovolných ochránců přírody jako nejbližší a nejpřirozenější partnery (a tedy nikoli konkurenty), pomáhat jim odborně a alespoň morálně je podporovat.

Pavel Pešout

*náměstek ředitele Agentury ochrany přírody
a krajiny ČR*

SUMMARY

Voluntary Nature Conservation – an Anachronism or a Prospect?

Since the mid of the 19th century the voluntary nature conservation in the Czech lands underwent a moderate development which did intensify in the period between the two World Wars. In particular, there deserve to be mentioned the increasing activities of the „beautifying clubs“ in the times of their biggest growth numbering 30,000 volunteers! Unfortunately, the rich activities of those and some other associations taking care for natural values (for example the Club of Czechoslovak Tourists) were interrupted by the Second World War and after it by the start of the communist regime. The so called „clubs of enlightening“ functioning after the World War Two were not in the position to fully substitute the work of the above associations.

After the World War Two, the State Nature Conservancy was slowly developing, whereas voluntary activities in this field were rather stifled; any initiatives by the private landowners had been stopped completely because of the confiscation, nationalization and collectivization. Some developments of the voluntary nature conservation were allowed only after a partial political thaw during the sixties of the past century. Nevertheless, the non-governmental nature conservation did not managed (neither fully having been in an appropriate position) to continue the work of the beautifying clubs. It would be interesting to know what would be the role of voluntary nature conservation today, should the Union for Beautifying and Protection of the Homeland had not been disbanded in the fifties of the twentieth century.

After a rapid development during the nineties, the situation in the voluntary organizations dealing with nature conservation and landscape protection has stabilized. At present, many

all-national, regional and local citizen associations are being active. Many of them have built up their professional rears. The biggest association of volunteers and people interested in the natural and cultural heritage conservation is the Czech Union of Nature Conservationists – ČSOP, in a long-term shaping its profile. The most important step made by the ČSOP and some other organizations (Sagittaria, the Society of Nature Friends, the Landscape Association) at the break of the century, surely is a gradual acquiring of legal relations to sites of a special scientific interest. An important milestone (even when a „second night“ only) in the history of our voluntary nature conservation has thus been the break of the years 2003-2004, when the ČSOP, in the framework of an all-national „Place for Nature“ fund raising campaign has purchased its first valuable sites – among others the fir-beech forest „Ščurnica“ in the Bílé Karpaty (White Carpathians).

Since the early nineties, also the State Nature and Landscape Conservancy is significantly developing, including its financial tools. This development has been possible also due to the pressure, initiative and capacity of the voluntary conservationists.

The professional nature conservationists do now sometimes express their doubts the voluntary nature conservation be needed at present; many even are despising the work of the volunteers (or „amateurs“ – if you wish to say so). I personally am convinced only a strong voluntary nature conservation and landscape protection can ensure a good functioning as well as a stability of the entire system of nature conservation and landscape protection, because it helps to provide the necessary and permanent public support for the environmental sector. In the time when a pressure against the environmental legislation, the protection of some species and areas

not yet protected, is increasing, it is necessary to gain the public support. The best service here can be provided just by the voluntary nature conservation even directly involving the public at large into the protection of the natural and cultural heritage. The prerequisite for a public support is the non-governmental organizations be regarded by the general public as positive and active organizations. A confirmed way how to achieve that goal is the use of permanent facilities such as the ecological education centres, stations for handicapped animals or interpretative trails and sites in nature monuments and reserves offering interesting programmes for broad public.

Obviously, the state, the State Nature Conservancy respectively, in the long-term run cannot miss the cooperation of strong voluntary organizations based on the membership principle; their development and strengthening should be supported by the state. The launch of tax assignments (existing for example in Hungary, Poland or Slovakia), the separation of socially beneficial from mutually beneficiary organizations (as it has been installed in Poland, and is already many years functioning in Great Britain), and a differentiation of the supports for them and of their tax allowances, a simplification of the accounting and other rules for the functioning of the non-profit organizations, the establishment of a strong source for their organizational support etc. – this all will still require great efforts. The State Nature Conservancy, however, may to undertake some steps immediately: to accept the voluntary organizations of nature conservationists as its most close and most natural partners, and to give them at least a moral support.

Pavel Pešout
Deputy Director

*Agency for Nature Conservation and
Landscape Protection of the Czech Republic*

Pozemkové spolky v ČR a výkupy pozemků za účelem ochrany přírodního dědictví

Jan Moravec

Je nesporné, že ve společnosti, která respektuje soukromé vlastnictví, je nejsilnější možnou ochranou významných přírodních a krajinných lokalit či objektů jejich vlastnictví subjektem, který vnímá hodnotu těchto nemovitostí a je ochotný vzdát se části svých vlastnických práv ve prospěch ochrany cenného fenoménu. V počátcích ochrany přírody byli tímto subjektem především osvícení šlechtici, kteří ze svého pozemkového majetku vyčleňovali nejcenější lokality k ponechání přírodním procesům „ku názornému požitku pravých přátel přírody“. Prvními takto vzniklými „rezervacemi“ na našem území byly roku 1838 Žofinský a Hojnovodský prales v Novohradských horách, zřízené Jiřím hrabětem Buquoyem, následované známým Boubínským pralesem na Šumavě (Jan Adolf kníže Schwarzenberk), pralesem na Šeráku v Hrubém Jeseníku (Jan II. kníže Lichtenský) a řadou dalších. V současné době zastává u nás tuto roli především stát prostřednictvím Fondu zvláště chráněných území. Nezastupitelnou roli v ochraně přírodního a kulturního dědictví na základě vlastnických práv (či jiného dlouhodobého právního vztahu) však mají i neziskové organizace.

Ochrana přírodního a kulturního dědictví prostřednictvím přímého právního vztahu neziskových subjektů k hodnotným nemovitostem je běžnou formou jejich ochrany v mnoha zemích světa – v řadě z nich (např. Velká Británie) dokonce výraz-

ně převažující nad všemi ostatními. Ani u nás nejde o úplnou novinku. Vždyť vlastníky hodnotných přírodních lokalit či cenných památek se stávaly již v době první republiky například okrašlovací spolky či Klub českých turistů. Minimálně od konce 80. let byl obdobný přístup k cenným lokalitám praktikován (více méně intuitivně) značnou částí tehdejších základních organizací Českého svazu ochránců přírody a v 90. letech i řadou dalších, zejména regionálních občanských sdružení.

Oproti soukromému vlastníkovi mají občanská sdružení a obdobné neziskové organizace výhodu v dlouhodobé kontinuitě své činnosti (sebeosvěcenější plány současného vlastníka často zvrátí jeho dědici), oproti státu pak ve vstřícnějším postoji k místní komunitě a jednotlivým vlastníkům (nepřístupují k nim z pozice moci, ale jako rovnocenní partneři, mnohdy jako jedni z nich). Neméně významným faktorem je, že takovéto spolky jsou pozitivním příkladem pro majitele okolních pozemků (hospodáře), ukazují v praxi, jak lze o pozemky pečovat v souladu se zájmy ochrany přírody.

Program Místo pro přírodu

Na základě těchto faktů a několika analýz a studijních cest, mapujících zkušenosti a formy činnosti obdobných organizací v zahraničí, vyhlásil Český svaz ochránců přírody (ČSOP) po několika letech příprav v roce 1998 program Místo pro přírodu. Jeho cílem je aktivity neziskového

sektoru v ochraně přírodního (a stále více i kulturního) dědictví na základě dlouhodobého právního vztahu k nemovitostem nějakým způsobem „uchopit“, podpořit a rozvinout. (Na tomto místě by snad bylo dobré poznamenat, že pojem „pozemkový spolek“, dnes již běžně pro tyto aktivity používaný, vznikl právě v souvislosti s tímto programem. Neoznačuje specifickou právní osobu, ale způsob činnosti, který určitý nestátní neziskový subjekt vykonává.)

Program má několik cílů:

- finanční pomoc vznikajícím i již fungujícím pozemkovým spolkům,
- metodickou pomoc pozemkovým spolkům (právní poradenství, odborné semináře),
- vzájemnou koordinaci činnosti pozemkových spolků (společnou prezentaci pozemkových spolků, organizaci setkávání a vzájemné výměny zkušeností pozemkových spolků),
- prosazování zájmů pozemkových spolků na celostátní úrovni,
- dohled nad zachováním morálního kreditu pozemkových spolků.

Program Místo pro přírodu je nastaven jako program otevřený, tedy zaměřený nikoli dovnitř ČSOP, ale zastřešující, zaštiťující a podporující obdobné aktivity všech neziskových subjektů, které jsou ochotní na program spolupracovat.

Za devět let existence programu byl již vykonán velký kus práce. Byla sta-

Rozložení akreditovaných pozemkových spolků v ČR (aktuální seznam akreditovaných pozemkových spolků včetně kontaktů lze nalézt na www.csop.cz/pozemkovespolky)

Některé pozemkové spolky se zabývají i revitalizací vodních toků (konzultace nad plány revitalizace Pekelského potoka na Podblanicku)
Foto Jan Moravec

Poměrně častým typem pozemků v péči pozemkových spolků jsou i staré sady (Mlýnský sad nedaleko Jeseníku nad Odrou v majetku místní ZO ČSOP)
Foto Jan Moravec

novena přesná pravidla fungování pozemkových spolků (zakotvená ve směrnici pro pozemkové spolky, Etickém kodexu pozemkových spolků a Standardech a postupech činnosti pozemkových spolků – tyto dokumenty jsou dostupné na webových stránkách www.csop.cz/poszemkovespolky), funguje dvanáctičlenná Rada Národního pozemkového spolku, složená ze zástupců pozemkových spolků, ústředního vedení ČSOP, Ministerstva životního prostředí a partnerských organizací (v současné době Nadace Partnerství, Lesy České republiky, s.p., a Národní památkový ústav) a sloužící jako respektovaný odborný orgán celého programu i hnutí pozemkových spolků v širším slova smyslu, mezi pozemkovými spolky existuje bohatá výměna zkušeností, každoročně se zástupci setkávají na Výročním shromáždění pozemkových spolků, prostřednictvím veřejné sbírky (viz dále) se podařilo zajistit finanční zdroj na výkupy pozemků a postupně se daří propa-

govat myšlenku pozemkových spolků i mezi širokou veřejností. Pozemkové spolky se postupně stávají samozřejmou součástí našeho ochrannářského hnutí, nedílnou součástí péče o naše přírodní a kulturní dědictví.

Důležitou roli v těchto snahách hraje i Ministerstvo životního prostředí, které program od jeho počátku výrazně finančně podporuje. Mimo jiné bylo díky každoročnímu grantu MŽP za uplynulých 8 let v rámci programu Místo pro přírodu podpořeno 221 projektů 77 organizací, zaměřených na založení a rozvoj pozemkových spolků.

Akreditace pozemkových spolků

Jelikož u nás není pojem pozemkových spolků nijak právně upraven, může se pozemkovým spolkem prohlásit v podstatě kdokoli. Aby nedošlo ke zneužití tohoto pojmu a následné diskreditaci myšlenky pozemkových spolků v očích veřejnosti, jelikož její důvěra je jedním ze

základních kamenů, na nichž hnutí pozemkových spolků stojí, byl již v počátcích programu vytvořen systém akreditace.

Akreditace, udělovaná Radou Národního pozemkového spolku na jeden rok a pravidelně obnovovaná, je zárukou pro všechny partnery, že se daný pozemkový spolek zavázal dodržovat zásady, stručně shrnuté v etickém kodexu pozemkových spolků:

- pozemkový spolek má jasný účel a cíle,
- pozemkový spolek pracuje vždy tak, aby přinášel prospěch v prvé řadě zájmům veřejným,
- pozemkový spolek pečlivě vybírá objekty svého zájmu s jejich dostatečnou znalostí a vědomím rozsahu nutné péče o ně,
- pozemkový spolek se zodpovědně a trvale stará o nemovitosti ve své péči, pro případ svého zániku či neschopnosti péči řádně zabezpečit má zajištěno převzetí svých závazků jiným pozemkovým spolkem,
- pozemkový spolek má dostatečné zázemí spolupracovníků (odborných i „manuálních“) pro realizaci svých cílů,
- pozemkový spolek přistupuje korektně ke všem svým partnerům,
- pozemkový spolek dodržuje veškeré příslušné právní normy, je si vědom právních důsledků svých činů,
- pozemkový spolek zajišťuje své financování etickým a zodpovědným způsobem,
- hospodaření pozemkového spolku je transparentní,
- pozemkový spolek spolupracuje s ostatními pozemkovými spolky a Národním pozemkovým spolkem.

Pravděpodobně nejčastější činností vykonávanou pozemkovými spolky na zájmových lokalitách je sečení (údržba Lipovských upolinových luk na Prostějovsku)
Foto Eva Zatloukalová

Zásahy na lokalitách pozemkových spolků jsou podpořeny důkladnými přírodovědnými průzkumy (botanický průzkum na lokalitě Bělá)
Foto Eva Zatloukalová

Biokoridor vysázený pozemkovým spolkem Studénka je již dnes významným ekologickým i krajinným prvkem
Foto Jan Moravec

V České republice v současné době funguje 48 akreditovaných pozemkových spolků, z toho 15 zřízených subjekty mimo ČSOP. Na program spolupracuje a k akreditaci výhledově směřuje dalších zhruba 20 organizací. (Odchylna od výše uvedeného počtu organizací, realizujících v uplynulých letech pilotní či rozvojové projekty, je způsobena tím, že některé organizace snažící se v minulosti o zřízení pozemkového spolku zanikly či snahy vzdaly – činnost pozemkového spolku je přece jenom časově i administrativně poměrně náročná, což si mnozí uvědomí až po prvních pokusech vydat se touto cestou).

Akreditované pozemkové spolky mají v současné době cca 100 ha pozemků ve vlastnictví, více jak 700 ha v dlouhodobém nájmu či výpůjčce a k dalším téměř 1000 ha pozemků mají jiný právní vztah, většinou na úrovni dobrovolných dohod s vlastníky o spolupráci či dlouhodobých smluv o údržbě. Zhruba 50 % pozemků v péči pozemkových spolků tvoří maloplošná zvláště chráněná území, 35 % další přírodně cenné plochy (včetně pozemků mimo maloplošná ZCHÚ na území CHKO), 10 % pozemky realizovaných revitalizací a výsadeb (biocentra, biokoridory apod.), 5 % pozemky využívané k přírodě blízkým či alternativním způsobům hospodaření (především staré sady) a nepatrnou část pak historická zeleň (parky, botanické zahrady). Kromě toho mají pozemkové spolky ve své péči 18 historických objektů, z toho 4 ve vlastnictví.

Veřejná sbírka na výkupy pozemků

Cílem pozemkových spolků není veškeré zájmové nemovitosti získat do vlastnictví. Mnohdy je nějaká dlouhodobá forma spolupráce se stávajícím vlastníkem všestranně výhodnější. Avšak v případech, kdy současný vlastník má s pozemkem

úmysly odporující cílům ochrany přírody či kdy existuje riziko, že by takovéto úmysly mohli mít jeho dědicové, je vlastnictví nejvhodnějším a mnohdy jediným možným řešením situace. Zejména jde-li o pozemek mimořádně hodnotný, či o pozemek, do něž již organizace v minulosti investovala na základě jiného právního vztahu své síly, případně i peníze.

Limitujícím faktorem jsou zde ovšem finanční prostředky, za které by bylo možné takovéto výkupy realizovat. Z tohoto důvodu vyhlásil Český svaz ochránců přírody na jaře roku 2003 veřejnou sbírku Místo pro přírodu (shoda se jménem programu není náhodná – sbírka je jeho nedílnou součástí).

Vyhlášení sbírky bylo velkým krokem do neznáma. Byl to první pokus o obdobně zaměřenou sbírku v prostředí, kde dosud byli dárci zvyklí výhradně na sbírky humanitárně zaměřené či na malé lokální sbírky

na „opravu místního kostela“. Navíc na rozdíl od obdobných sbírek ve světě (britská Neptune na výkupy mořského pobřeží, aktivity slovenské organizace Vlk na záchranu pralesů) je Místo pro přírodu více ideově „roz-kročené“ – není zaměřeno na konkrétní typ lokalit (mokřady, pralesy...), nýbrž obecně na výkupy jak ohrožených přírodně cenných míst, tak pozemků vhodných k „návratu přírody“ do míst, kde byla v minulosti zničena (revitalizace, výsadby v zemědělské krajině apod.). Třebaže byl tento (zdánlivý) handicap zmírněn faktem, že od počátku bylo dár-cům umožněno přispívat buď na obecnou myšlenku, nebo na zcela konkrétní projekt (lokální kampaň „Zachraň les“ na záchranu přírodě blízkého jedlobukového lesa v Bílých Karpatech, akutně ohroženého těžbou), byla nečekaně velká (jen za prvních 9 měsíců kampaně – do konce roku 2003 – na sbírku přispělo kolem 2000 dárců) a výhradně pozitivní odezva veřejnosti velice příjemným překvapením. Neprokázalo se též, že by dárci výrazně preferovali konkrétní projekt před podporou obecné myšlenky (poměr mezi výší darů na „podúčet Zachraň les“ a na obecné konto sbírky je zhruba 45:55 ve prospěch obecného), byť pozitivní efekt vzájemně se podporujících obecných (celostátních) a lokálních aktivit je nesporný. (Dnes již je Místo pro přírodu následováno několika dalšími kampaněmi s obdobným cílem, například kampaní Nový prales Společnosti přátel přírody.)

Do současné doby - tedy za 3,5 roku - bylo veřejnou sbírkou Místo pro přírodu získáno 4 130 000 Kč, za něž bylo prozatím vykoupeno 31,5

Lokality vykoupené Českým svazem ochránců přírody v rámci kampaně Místo pro přírodu

Mokřad Triangl v Praze byl první lokalitou vykoupenou v rámci kampaně Místo pro přírodu

Foto Zdeněk Prášil

Přírodě blízký jedlobukový les Ščúrnica v Bílých Karpatech je jednou z „vlajkových lodí“ kampaně Místo pro přírodu

Foto Miroslav Janík

hektarů na 9 lokalitách – Ščúrnica v Bílých Karpatech (komplex zachovalých přírodě blízkých, převážně jedlobukových až 120 let starých porostů pralesního charakteru), Triangl v Praze a Opičák v Liberci (významná refugia především ptáků a obojživelníků v silně urbanizované krajině velkých městských aglomerací), Bělá na Prostějovsku (botanicky významná mokřadní lokalita s výskytem řady vzácných druhů, především ostric), Jinošovské údolí (komplex vlhkých luk a starých olšin v návaznosti na soustavu rybníků), Na pramelech (lesní rašeliniště se silnou populací rosnatky okrouhlolisté)

a Kupsova skála (bohatá lokalita lýkovec jedovatého) na Podblanicku, Jindřišské údolí na Jindřichohradsku (přírodovědně i krajinářsky velmi hodnotný komplex přírodě blízkých suťových lesů, jedlin, nivních luk a skal) a Zázmoníky ve Žďánickém lese (stepní až lesostepní biotopy s řadou vzácných druhů rostlin a hmyzu, navazující na stejnojmennou přírodní rezervaci).

Garantem využití finančních prostředků a zejména následné nezciťitelnosti vykoupených pozemků vůči veřejnosti je vyhlášovatel – tedy Český svaz ochránců přírody. Ten se tedy stává vlastníkem veškerých vykoup-

ných pozemků. Stejně jako celý program je však i tato aktivita otevřená i pozemkovým spolkům, zřízeným organizacemi mimo ČSOP. Kterýkoliv akreditovaný pozemkový spolek tak může zažádat v rámci kampaně o vykoupení „své“ lokality a v případě úspěšné realizace jsou mu pak na základě předem domluvených pravidel údržby tyto pozemky svěřeny do dlouhodobé výpůjčky. Již dnes je z výše uvedených 31,5 vykoupených hektarů 9,85 ha ve správě občanských sdružení mimo ČSOP.

Autor je koordinátorem programu Místo pro přírodu Českého svazu ochránců přírody.

SUMMARY

Landtrusts in the Czech Republic and Purchase of Land for Nature Conservation Purposes

The Union of Czech Nature Conservationists (UCNC) is the largest nature conservation NGO in the Czech Republic, associating 9,200 members in 368 basic units and 6 collective members, and managing several nationwide programmes. One of them, called „Place for Nature“ was launched after several years of preparation in 1998. The aim of the programme is to extend activities of non-profit organisations in the conservation of natural (and cultural) heritage, based on long-term legal relations towards real properties. It includes:

- financial support of both rising and already functioning landtrusts,
- methodological aid to landtrusts (legal consultancy, workshops),
- coordination of work and cooperation between landtrusts,
- enforcement of the interests of landtrusts at the national level,
- supervision of maintenance of the moral credit of landtrusts.

During nine years of existence of the programme, precise rules of functioning of landtrusts (embedded in the directive, in the ethics code and in the standards and procedures of the activities of landtrusts) have been specified. Moreover, the Council of the National Landtrust has been operating, composed of representatives of the landtrusts, UCNC headquarters,

Ministry of Environment and partner organisations (Partnerství Foundation, Forests of the Czech Republic, and the National Cultural Heritage Institution being the current partners), altogether twelve members. Landtrusts have been becoming an integral part of the conservation of natural and cultural heritage in the country.

From the beginning, the programme has been receiving an important financial support from the Ministry of Environment. Among others, altogether 221 projects submitted by 77 organisations, aimed at establishing and development of landtrusts have been supported within the „Place for Nature“ programme thanks to the grants of the Ministry in the last eight years.

The term „landtrust“ does not have any legal form. In order to prevent misuse of the term and discrediting, the system of licensing has been introduced by the UCNC. The licence, granted by the Council of the National Landtrust for a year and renewed regularly, is a guarantee for all partners that the particular landtrust has committed to observe the principles summarised in the ethics code of the landtrusts.

At present, there are 48 licenced landtrusts in the Czech Republic, out of them 15 have been established by organisations outside the UCNC. About 20 additional organisations cooperate within the programme and are supposed to obtain the licence in the near future. About 100 ha of land are nowadays in posses-

sion of the licenced landtrusts, more than 700 ha are rented or loaned on a long term basis, and almost 1000 ha are under another legal relation (agreements with owners). About 50 percent of the land in charge of the landtrusts are small-scale protected areas, 35 percent are other valuable areas, 10 percent are sites where revitalisation projects have been implemented (biocentres, biocorridors etc.), 5 percent are lands used in a nature-friendly or alternative way (mostly old orchards), then there are several historical parks and botanical gardens, and, last but not least, 18 historical buildings (four in possession) are in charge of the landtrusts.

In 2003, the UCNC launched a gathering campaign within the „Place for Nature“ programme. Unlike similar campaigns in the world, this programme is not focussed on a particular site type (wetlands, primeval forests) but generally on the purchase of both threatened valuable sites and land suitable for revitalisation. During three and a half years, altogether 4,130,000 CZK have been gathered and 31.5 hectares at 9 valuable sites (e.g. a complex of well preserved old forests) have been purchased. The UCNC is a guarantee of the use of financial resources and especially of indefatigability of the purchased land towards the public. The UCNC thus becomes the owner of all purchased lands. However, similarly as the whole programme, this activity is open also for landtrusts established by organisations outside the UCNC.

Národní síť stanic pro handicapované živočichy

Ondřej Fiala

V roce 2005 přijaly záchranné stanice Národní sítě stanic pro handicapované živočichy spravované Českým svazem ochránců přírody 9950 zvířat, z čehož bylo 53 % jedinců vráceno zpět do volné přírody. Záchranné stanice mají v České republice více než dvacetiletou tradici a jejich výsledky jsou minimálně srovnatelné se špičkovými záchrannými centry na západ od našich hranic.

Vznik záchranných zařízení a Národní síť stanic pro handicapované živočichy

Záchrana poraněných (či z jiných důvodů dočasně handicapovaných) volně žijících zvířat má v naší zemi poměrně dlouhou tradici. Naše největší záchranná stanice v Bartošovicích na Moravě (v současnosti provozovaná základní organizací Českého svazu ochránců přírody Nový Jičín) vznikla v roce 1983 při Okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně. Časem se objevovali další následovníci, kteří se věnovali pomoci poraněným zvířatům ve svém okolí. Postupně takto vzniklo okolo 50 zařízení různé velikosti i úrovně. Tyto záchranné stanice fungovaly až do konce devadesátých let živelně, občas až chaoticky.

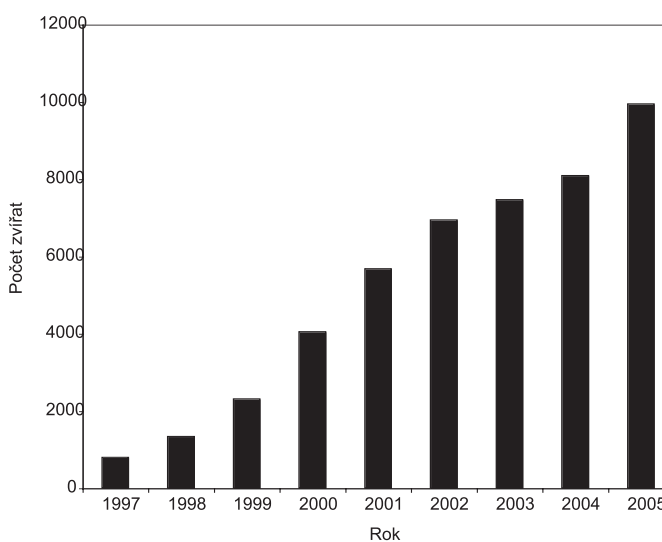
V roce 1997 Český svaz ochránců přírody inicioval vznik Národní sítě stanic pro handicapované živočichy (NSS), do které se postupně zapojila většina fungujících stanic. Cílem bylo zkoordinovat činnost členských stanic tak, aby vznikl fungující systém záchrany zvířat. Hlavní myšlenkou bylo, aby pro každé místo v České republice existovala právě jedna stanice, která by v něm zajišťovala celý servis péče o poraněná zvířata a zodpovídala za něj. To se podařilo. V současné době se počet záchranných stanic ustálil na 24, jež svojí činností pokrývají celé území České republiky.

Národní síť stanic pro handicapované volně žijící živočichy

Záchranné stanice národní sítě přijmou každý rok tisíce zvířat. Od roku 1997, kdy Národní síť stanic pro handicapované živočichy vznikla, se počty zvířat pravidelně zvyšují. Důvodem tohoto nárůstu bylo zpočátku doplňování sítě o nové členy a rozšiřování

působnosti sítě do dalších oblastí. Od roku 2000 je již pokrytí republiky úplné, i přes to ale stále dochází k zvyšování počtu příjmů v průměru o deset až dvacet procent ročně. Je to způsobeno hlavně stále se zlepšující propagací jednotlivých stanic i národní sítě jako celku a zvyšujícím se povědomím veřejnosti o záchraně zvířat obecně. Podle zkušeností z Velké Británie nelze v nejbližších letech očekávat, že by se situace změnila a počty zvířat dostávajících se ročně do stanic se budou patrně i nadále zvyšovat.

Graf vývoje počtu přijatých zvířat v NSS

Tabulka nejčastěji přijímaných druhů v NSS v roce 2005

Druh zvířete	Přijato v roce 2005	Vypuštěno zpět do volné přírody		Uhynulo/ bylo utraceno		Zůstává jako trvalé handicap.		Předáno jiné stanici či organizaci		Zůstává ve stanici s pravděpodobností vypuštění	
Poštolka obecná	1103	653	59%	296	27%	72	7%	26	2%	56	5%
Ježek západní	1036	298	29%	242	23%	0	0%	73	7%	423	41%
Netopýr hvízdavý	772	710	92%	54	7%	0	0%	6	1%	2	0%
Káně lesní	460	170	37%	179	39%	45	10%	12	3%	54	12%
Ježek východní	448	114	25%	88	20%	2	0%	79	18%	165	37%
Labuť velká	410	312	76%	57	14%	5	1%	5	1%	31	8%
Rorýs obecný	357	254	71%	102	29%	0	0%	1	0%	0	0%

Mapa Národní sítě stanic pro handicapované živočichy

V záchranných stanicích se setkávají i s podobně smutnými případy - káně nalezená na Chrudimsku s částečně amputovaným pařátem po chycení do želez

Foto J. Cach

Strakapoud velký s poraněným křídlem patrně po nárazu, pták byl ošetřen v záchranné stanici v Pátku u Poděbrad
Foto Luboš Vaněk

Do stanic se ročně dostává okolo 400 labutí. Mnoho z nich se zraní po nárazu do drátů el. vedení. Tato měla štěstí a mohla být vypuštěna po rekonvalescenci ve stanici ve Vlašimi

Foto Ondřej Fiala

Záchranná stanice na svém území zajišťuje komplexní péči o poraněné zvíře. Ta obnáší dopravu zvířete z místa nálezu do záchranného zařízení, první ošetření, léčení poraněného zvířete, rehabilitaci a přípravu na vypuštění a pokud je vše v pořádku, tak převoz na místo nálezu a opětovné vypuštění. Aby byl celý proces úspěšný, je nutné věnovat všem krokům stejnou pozornost. Hlavním cílem záchrany zvířat v národní síti stanic je samozřejmě taková péče, která povede k plnohodnotnému návratu jedince do přírody. Jedinec tedy může být do přírody navrácen až po té, co je jisté, že nebude mít problémy se začleněním se zpět do volně žijící populace druhu. Každá ze stanic spolupracuje s veterinárním lékařem, se kterým je konzultována většina případů. Národní síť stanic rovněž spolupracuje s Veterinární a farmaceutickou univerzitou v Brně, se kterou konzultuje složitější případy a veterinární problémy obecnějšího rázu.

Pracovníci stanic jsou většinou lidé s mnohaletými zkušenostmi v oboru péče o zvířata, mnoho z nich absolvovalo zároveň odborné kurzy související s odchyt a ošetřováním zvířat. Díky tomu se daří opětovně vypustit do přírody přibližně 55 % poraněných zvířat. Asi 30 % zvířat buď uhynie krátce po převzetí nebo musí být utracena kvůli špatnému zdravotnímu stavu. Zbývajících 15 % zvířat se sice podaří zachránit, ale pro trvalé následky již není možný jejich návrat do volné přírody.

Nejčastější důvody příjmů

Nejčastější důvody příjmů volně žijících zvířat do záchranných stanic jsou již několik let více méně stejné. Většina případů se ve stanicích ocitá vinou člověka a jeho činnosti. Největší

podíl tvoří zraněná zvířata. Především jde o jedince poraněné po střetu s dopravními prostředky. Vzhledem k rostoucímu objemu dopravy a omezeným možnostem preventivních opatření nelze bohužel čekat, že by se počet zranění způsobených dopravou podařilo snížit.

Poměrně častá jsou též poranění způsobená elektrickým vedením. Obzvláště osudné důsledky mají popáleniny způsobené elektrickým proudem na nezabezpečených sloupech vysokého napětí. Rada druhů dravců končí s těžkými popáleninami křídel a jedné nohy. Takové případy obvykle končí pomalým umíráním a jedinou pomocí často bývá zkrácení utrpení zvířete veterinářem. Naštěstí se v současné době při stavbě nových elektrických vedení či při rekonstrukci starých používají bezpečné sloupce, u kterých je riziko elektrického výboje výrazně nižší.

Nezanedbatelná část zvířat se do péče odborníků dostává také vinou úmyslného poranění člověkem, ať už se jedná o zlý úmysl či o vžitě předstupy. Proto není výjimkou, že se pracovníci záchranných stanic setkávají se zvířaty postřelenými, otrávenými či chycenými do želez. Ačkoliv je takové jednání v rozporu se zákonem, policie je při pátrání po vinících často bezmocná.

Rada zvířat se v záchranných stanicích ocitá zcela zbytečně. Jedná se o domněle osířelá mláďata, která lidé odeberou z přírody s dobrým úmyslem pomoci jim, bohužel ale bez potřebných znalostí. Mláďata tak tvoří 30 – 40 % všech příjmů, přičemž zhruba tři čtvrtiny by péči člověka nepotřebovala. Jedná se hlavně o čerstvě vylétlá mláďata ptáků, která ještě neumí plně létat, malé zajíčky, ježky a podobně. V některých případech lidé nejprve zavolají, aby se poradili a tak se podaří zabránit nevhodné-

Vedoucí stanice Pasička J. Cach vypouští mladého kalouse ušatého, který se do stanice dostal jako mládě vypadlé z hnízda
Foto Ondřej Fiala

Operace - osteosyntéza krahujce sraženého autem na okraji Plzně
Foto Karel Makoň

mu zásahu. Ve většině případů je ale pozdě a zvíře je již z přírody odebráno. Situaci navíc komplikuje skutečnost, že lidé se často pokouší o mládě sami bez potřebných znalostí pečovat a odborníky volají, až když nastanou komplikace. To je však již zpravidla pozdě.

Jenom záchranná stanice v Bartošovicích například přijala v loňském roce 814 volně žijících zvířat, z toho 369 mláďat, přičemž zhruba 200 z nich bylo domněle osiřelých a do stanice se vinou neznalosti lidí dostala zbytečně. Z 255 přijatých zraněných zvířat bylo 95 zranění následkem střetu s dopravou, 73 zranění následkem poranění o elektrovedy (nárazy do drátů či popálení).

Záchranné stanice zajišťují kromě záchrany poraněných a handicapovaných volně žijících zvířat i další činnosti. Jsou to především záchranné transfery volně žijících zvířat z ohrožených lokalit (přenosy obojživelníků, letních kolonií netopýrů, škeblí z vypouštěných nádrží a podobně). Každý rok je přeneseno několik tisíc jedinců. Záchranné stanice jsou rovněž využívány orgány ochrany přírody při umísťování zabavených nelegálně držených volně žijících živočichů. Záchranné stanice ve Vlašimi a v Bartošovicích slouží jako centra pro státem zabavené nelegálně držené ptáky. Zabavená zvířata jsou zde umístěna dokud není rozhodnuto, co se s nimi stane dál.

Financování

Veškerá činnost záchranných stanic je finančně značně náročná. Největší procento nákladů záchranných stanic tvoří náklady na dopravu poraněných zvířat a veterinární léčbu, dále pak na krmivo, energie a podobně. Utracení zvířete veterinárním lékařem stojí okolo 250 Kč, RTG asi 300 – 500 Kč, ošetření tržné rány spolu s šitím vyjde asi na 1000 – 1500 Kč, komplikovanější zákrok (osteosyntéza zlomené končetiny) stojí zhruba 3000 Kč.

Minimální náklady 24 stanic národní sítě se odhadují zhruba na 10 - 20 milionů korun ročně. A to i přes to, že většina pracovníků stanic jsou dobrovolníci bez nároku na odměnu. Stát rozděljuje prostřednictvím Českého svazu ochránců přírody Národní síti stanic pro handicapované živočichy okolo 2 milionů korun ročně, tedy jen asi 10 % skutečných nákladů. Aby stanice pokryly svůj provoz, jsou odkázány na dotační a grantové programy krajů, dary měst a obcí a v neposlední řadě i obyčejných lidí. Ve snaze pomoci částečně řešit tíživou finanční situaci záchranných stanic spustil Český svaz ochránců přírody na sklonku roku 2005 veřejnou sbírku **Zvíře v nouzi**, jejíž výtěžek je určen na záchranu poraněných volně žijících zvířat s cílem jejich vypuštění do přírody. Každý, kdo má zájem, se tak může prostřednictvím této sbírky podílet na záchraně zvířat.

Situace v zahraničí

Při pátrání po podobných zařízeních ve světě jsme zjistili, že podobný koordinovaný a fungující systém záchrany volně žijících zvířat je poměrně výjimečný. Jediná evropská země s obdobně propracovaným systémem péče o volně žijící zvířata je Velká Británie. I přes nesporně mnohonásobně delší tradici této činnosti a přes výrazně větší finanční podporu, kterou záchranná centra v Británii mají, dosahují naše záchranné stanice velmi podobných výsledků. Můžeme tedy konstatovat, že ačkoliv nejsou záchranné stanice většinou plně profesionalizované, rozhodně je péče v nich na profesionální úrovni.

Tito dva puštíci se dostali do záchranné stanice Jaroměř jako mláďata ze zničeného hnízda
Foto Alice Janečková

V loňském roce Český svaz ochránců přírody zahájil výzkumný projekt financovaný z grantu MŽP ČR, který má za úkol zjistit přesné okolnosti, za jakých se zvířata do stanic dostávají, monitorovat vypuštěné jedince pomocí kroužkování, radiotelemetrického sledování a dalších konvenčních metod. Cílem je vyhodnotit veškeré vlivy, které ovlivňují úspěšnost léčby a pokusit se na základě těchto poznatků optimalizovat systém záchrany zvířat v ČR. Výsledky by měly být zveřejněny v průběhu roku 2009.

Smysl záchrany volně žijících zvířat

To, že se ve stanicích podaří vyléčit většinu jejich pacientů tak, že se mohou vrátit zpět do přírody, lze jistě chápat jako jakousi morální povinnost nás lidí vůči jedincům, kteří by se (nebýt člověka) do takové situace nikdy nedostali. Těžko za tím však lze spatřovat výraznější přínos pro ochranu druhu. Pro populace druhu je vyléčený jedinec zpravidla nepodstatný. V čem ale hledat hlavní význam stanic je působení na zhruba 120 až 150 tisíc návštěvníků, kteří stanicemi projdou každý rok. Záchranné stanice tak rovněž zastávají významnou funkci ekovychovných center.

Síla působení záchranných stanic je hlavně v tom, že prostřednictvím trvale handicapovaných jedinců ukazují, co nešetné zacházení člověka s přírodou způsobuje. Odborný výklad o nejvýznamnějších negativních faktorech lidských činností spojený s příklady skutečných zvířat, která byla těmito faktory postižena, zanechává v posluchačích velmi silný a trvalý dojem. Význam stanic pro ochranu přírody je tedy hlavně nepřímý – zprostředkovaně, působením na laickou veřejnost.

SUMMARY

National Network of Sanctuaries for Handicapped Animals

In 2005, rescue centres associated within the National Network of Sanctuaries for Handicapped Animals, managed by the UCNC (Union of Czech Nature Conservationists), took into care altogether 9950 animals. Out of them, 53 percent have been released back to the wild.

The largest sanctuary in Bartošovice na Moravě was founded in 1983 and a number of new sanctuaries have appeared since that. In 1997, the UCNC gave rise to the National Network of Sanctuaries for Handicapped Animals with the aim to build a system of animal rescue centres, so that there was a sanctuary available in each region of the country. Most of the existing sanctuaries got associated in the network, reaching the current number of 24 (see the map).

In its territory, each sanctuary is responsible for a complex care of injured animals. Each centre cooperates with a veterinarian who is asked for a consultation in most cases. Thanks to that, about 55 percent of injured animals are released back to the wild. Some 30 percent of animals either die shortly after arrival to the

sanctuary or have to be destroyed because of their poor health. The remaining 15 percent are animals which have been rescued but the lasting ill effects do not allow their comeback to the wild.

Most of the animals taken into care have been injured by traffic or power lines, wounded by shot, poisoned or steeltrapped. People often bring guessingly unparented young which they took from the wild in a good faith, however, unfortunately without the necessary knowledge. Juveniles thus make up 30-40 percent of the animals adopted, but about three quarters of them would not actually need any care from humans. For example, the sanctuary in Bartošovice took into care 814 wild animals in the year 2005, out of them 369 were juveniles, including about 200 young who were guessingly unparented and their adoption by the sanctuary was unnecessary. Out of 255 injured animals taken into care, 95 collided with traffic and 73 were wounded by power lines (collision or burn injury).

Beside animal rescue, the sanctuaries also carry out transfers of wild living animals from threatened sites (transfers of amphibians, nursery colonies of bats, freshwater mussels from

dewatered ponds etc.). Several thousands of individuals are transferred every year. Moreover, governmental nature conservation organisations use sanctuaries to place confiscated illegally kept animals.

The minimum annual costs of the 24 sanctuaries of the National Network are estimated at about 10-20 million Czech crowns, in spite of the fact that most people working in the centres are volunteers. Through the UCNC, the government provides about 2 million CZK to the Network every year, which is only some 10 percent of the real costs. To cover the rest, the sanctuaries are dependent on subsidies and grants from regional authorities, donations from municipalities and from individual people. Trying to improve the difficult financial situation of the sanctuaries, the UCNC launched a gathering campaign called „Animal in Need“ at the end of the year 2005, aimed at the rescue of injured animals and their comeback to the wild.

Last but not least, the sanctuaries play an important role in public awareness, being visited by some 120-150 thousands of people each year. They thus function as centres of environment education.

Nástin koncepce péče o památné stromy

Bohumil Reš

Ochrana památných stromů má dlouhou historii. V moderní době se ochrana památných stromů vyvíjela souběžně s oborem ochrany přírody a procházela stejnými vývojovými etapami od ochrany jednotlivostí osvicenými jednotlivci, přes ochranu prostřednictvím sdružení a spolků (u nás nejaktivnější byl Svaz okrašlovacích spolků od roku 1904), dále přes ochranu institucionální v rámci oboru ochrany přírody prostřednictvím legislativní ochrany nejprve v rámci tzv. přídelového zákona v období první republiky. V rámci zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody byly mimořádně hodnotné stromy, jejich skupiny a stromořadí vyhlášeny v rámci kategorií zvláštní ochrany jako chráněné přírodní výtvoři a chráněné přírodní památky. Rovněž se až dosud setkáváme s výsledky kategorizace zeleně podle vyhlášky MK ČSR č. 142/1980, kde I. kategorie zahrnovala nejceněnější součásti zeleně tedy i dnešní památné stromy, významné krajinné prvky, potenciální památné stromy. Při vyhlášení CHPV a CHPP se tehdy nepostupovalo úplně jednotně (tyto kategorie byly vyhlášeny krajskými národními výbory, později i okresními národními výbory, formou vyhlášky schválené plénem, někdy i formou usnesení rady ONV). Všeobecně závaznou formou bylo pouze vyhlášení plénem příslušného národního výboru.

Podle zákona č. 114/1992 Sb. byla vytvořena samostatná kategorie památných stromů, jejich skupin a stromořadí. Do této kategorie byly ze zákona převedeny vyhlášené chráněné přírodní výtvoři (CHPV) a chráněné přírodní památky (CHPP) – stromy, skupiny stromů a stromořadí. Tímto zákonem byl dán základní rámec pro zabezpečování péče o památné stromy, jejich skupiny a stromořadí (dále jen památné stromy). V této kategorii zvláštní ochrany mohou být vyhlášeny mimořádně hodnotné stromy, jejich skupiny a stromořadí. Pojem památný strom představuje tzv. legislativní zkratku, v této kategorii je možno prohlásit za zvláště chráněné dřeviny vynikající svým vzrůstem, věkem, významné krajinné dominanty, zvláště cenné introdukované dřeviny a v neposlední řadě dřeviny historicky cenné, které jsou pamětníky nebo památníky historie, připomínají historické události nebo jsou s nimi spojeny různé pověsti a báje.

Obor péče o památné stromy je třeba v současné době chápat jako hraniční obor ochrany přírody a krajiny, jehož předmětem jsou památné stromy a jehož základním posláním je zabezpečit odpovídající péči - poznání, výběr a vyhledávání, aktivní ochrana památných stromů jako významné složky naší krajiny. Při tom musí nutně vycházet z poznatků historie, dendrologie a dalších biologických oborů jako např. botaniky, fytopatologie, mykologie, zoologie, fyziologie rostlin, arboristiky (obor praktické péče o dřeviny), tyto poznatky syntetizovat a zhodnotit a na základě toho formulovat nejvhodnější reálná opatření péče o památné stromy.

Památné stromy jsou především živé části přírody, živé organismy, které poskytují v ekosystému biotop nebo i útočiště pro celou velkou škálu vzájemně se ovlivňujících organismů na různých úrovních biologické pyramidy a biologické rozmanitosti od hub, přes bezobratlé živočichy, netopýry až po hnízda ptáků v dutinách nebo ve větvích. Zejména nejstarší stromy jsou i genetickým bohatstvím, protože jsou často pozůstatkem původních populací dřevin v přírodě a máme zájem o záchranu jejich genofondu pro budoucnost. Je nutné zdůraznit, že zatím nebyla stanovena kritéria, a snad ani nebudou, ve formě parametrů obvodu kmene, výšky nebo stáří pro výběr dřevin pro kategorii památných stromů. Při posuzování, zda ten či onen strom je třeba chránit jako památný, je nezbytné posuzovat důvody ochrany ze všech uvezených hledisek. Mohou to být i stromy mladé, ke kterým se váže historická událost nebo jsou to dendrologické zvláštnosti. Představa, že

památné stromy musí být jen nejstarší kmeti a „muzeální exponáty“ je nesprávná. I když hlediska historická, kulturní a osvětová nelze vůbec podceňovat.

Památné stromy je možno z hlediska péče o památné stromy pracovní rozdělit do tří kategorií:

- I. kategorie - památné stromy kmetického věku,
- II. kategorie - památné stromy zralého věku 200 až 400 let,
- III. kategorie - památné stromy - čekatelé, mladého věku.

O stromy I. kategorie je nutno pečovat, aby se co nejdříve zachovaly, o stromy II. kategorie je nutno intenzivně pečovat, aby byly co nejpůsobivější a o III. kategorii je nutno pečovat, aby se dožily svého plného působení a posléze i kmetického věku.

K výběru památných stromů je třeba přistupovat uvážlivě jak z hlediska důvodů jejich ochrany, tak i zdravotního stavu a možností další ochrany. Bylo by vhodné prohlásit za památné stromy i určitý počet jedinců v mladém nebo relativně mladším věku, t.j. asi 150 až 200 let, kterým bude tak dána možnost „dožít“ se účtyhodného věku a stát se němými svědky naší současnosti pro budoucí pokolení.

Legislativní zajištění péče o památné stromy je dáno v rámci zákona č. 114/1992 Sb., ve znění pozdějších právních předpisů. Pravomoc vyhlášovat památné stromy mají pověřené obecní úřady, magistráty statutárních měst, Magistrát hlavního města Prahy, správy národních parků a chráněných krajinných oblastí, na pozemcích důležitých z hlediska obrany státu a v ostatních zvláště chráněných územích ochrany přírody Ministerstvo životního prostředí. Rovněž rušení ochrany památných stromů je v pravomoci orgánu, který ochranu vyhlásil. Vyhlášení a zrušení ochrany má formu správního řízení podle příslušných právních předpisů. Základní povinnost pečovat o památné stromy je povinností vlastníka stromu, respektive pozemku, na kterém památný strom roste. K zásahům do památného stromu je vyžadován souhlas příslušného orgánu ochrany přírody, který ochranu vyhlásil. Bylo by vhodné zvážit určité změny v legislativním zabezpečení péče o památné stromy, zejména přesunutí pravomocí na zvláště pověřené obecní úřady.

Výkon státní správy při péči o památné stromy je dán právními normami. Zajišťování výkonu státní správy je značně diferencované u jednotlivých orgánů státní správy, v souvislosti s u nich zavedenou praxí a odbornou úrovní pracovníků, kteří mají péči o památné stromy v náplni práce. V tom směru bude nutné vyvinout značné metodické působení, zejména po reformě státní správy, formou školení, metodických pomůcek.

V současné době je metodické působení uplatňováno prostřednictvím odborných organizací ochrany přírody, zejména AOPK ČR, ústředí, správ CHKO a regionálních středisek, správ národních parků, v rozsahu požadavků občanů, orgánů státní správy a odborných firem, které prakticky zajišťují péči o památné stromy.

Prostřednictvím AOPK ČR je v rámci ústředního seznamu ochrany přírody veden ústřední seznam památných stromů. Jsou shromažďovány dokumentografické materiály o vyhlášení památných stromů. V návaznosti na to, je pak formou databáze v prostředí ACCESS 2000 zpracována a udržována odborná relační databáze památných stromů. V roce 2005 byl ve spolupráci s řešitelem grantového úkolu (TMapy) zpracován návrh ústředního seznamu ochrany přírody pro chráněné části přírody, včetně památných stromů, který je od 1.1.2006 publikován prostřednictvím internetové sítě veřejnosti.

V současné době, s výjimkou ústavního úkolu VÚKOZ k problematice záchraně genofondu památných stromů,

není soustavněji zajišťován výzkum v dané oblasti. Na základě dosavadní činnosti při sledování zdravotního stavu památných stromů, zejména výskytu dřevokazných hub a bezobratlých, se jeví potřeba aplikovaného výzkumu, zejména v oblasti metod ošetřování dřevin a jejich aplikace na staré a památné stromy, přírodovědného průzkumu jednotlivých složek ekosystému starých stromů (houby, nižší rostliny, bezobratlí, avifauna) a dále v problematice zachrany genetického bohatství. Důležitá součást jsou i studia historická a etnografická.

Základní povinností majitele památného stromu je - pečovat o jeho stav a zdárný vývoj, zabezpečovat potřebná opatření. Často, zvláště při dlouhodobě chybějící potřebné péči a při požadavku odborného provedení ošetření jsou náklady na péči o památný strom značně vysoké, přesahující i několik desítek tisíc Kč. Takové náklady jsou často nad finanční možnosti majitelů. Proto byla péče o významné a památné stromy zahrnuta do dotačních titulů krajinotvorných programů, jednak Programu péče o přírodní prostředí Ministerstva životního prostředí, jednak Programu péče o krajinu Státního fondu životního prostředí. Tyto dotační tituly v posledním období pomohly aktivizovat ošetřování významných a památných stromů. V tomto ohledu je velmi žádoucí pokračovat. Pro zvláště vybrané akce bude možno využít i možností spolupráce s Nadací Partnerství.

V dalším období bude nutné se zaměřit zejména na následující rozvojové směry péče o památné stromy - strategické cíle:

1 Evidence, dokumentace a informační technologie

1.1 Evidence a dokumentace

Doplňovat evidenci ústředního seznamu o příslušné dokumentografické podklady tak, aby byla dokumentace úplná a aktuální (lokalizace a její změny/souřadnice JTSK/, vlastnické poměry, měření, stav stromů, plánované a provedené zásahy, historické údaje, bibliografie, fotoarchiv, videotéka apod.).

1.2 Informační technologie

1.21 Vzhledem k narůstajícímu objemu informací je nutné do budoucna uvažovat o výběru nejvhodnější technologie zpracování informací.

1.22 V souvislosti s upřesněnou lokalizací využít technologie GIS pro zpracování informací o památných stromech.

1.23 Využít možnosti WEB sítě pro poskytování základních informací o památných stromech veřejnosti.

2 Péče o památné stromy

V oblasti péče o památné stromy je nutné zaměřit pozornost na zvýšení odborné úrovně péče, sledovat a využívat nové odzkoušené technologie a postupy péče o stromy z oboru arboristiky a prohloubit spolupráci s arboristickými firmami. V současné době i s ohledem na rozptýlenost památných stromů v území není reálné uvažovat o specializované firmě pro péči o památné stromy. Bude proto vhodnější zaměřit se na školení a metodické působení na stávající firmy, ale i objednatele a schvalující zásahy péče o památné stromy.

3 Výzkum a vývoj

V oblasti výzkumu a vývoje je nutné se zaměřit na získávání a aplikaci poznatků ze zájmových přírodovědných, lesnických, zahradnických a historických oborů. Vlastní výzkum v nejbližším období zaměřit na problematiku zachrany genofonu památných stromů, problematiku stárnutí (veteranizace) stromů, problematiku ekosystémů památných stromů (dendrologie, mykologie, entomologie, botanika).

4 Výchova, vzdělávání, osvěta a propagace

V oblasti výchovy a vzdělávání je nutné se v nejbližším období zaměřit ve spolupráci s vysokými, vyššími a středními odbornými školami na školení nebo doškolování pracovníků v oboru, tj. odborných pracovníků ve státní správě, pracovníků realizačních firem (ČZU Praha, Mendelova zem. a les. univ. v Brně a Lednici, fakulty životního prostředí Univ. J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, střední a vyšší odborné zahradnické a lesnické školy). Pro vlastní pra-

covníky AOPK ČR pořádat konzultační dni nebo prezentace s přednáškami. Poznatky publikovat v odborném tisku. Doplňovat a upravovat internetové stránky AOPK ČR. Do 3 let vydat CD shrnující danou problematiku, včetně bibliografie a fotoarchivu a později s periodicitou cca 5 let vydání opakovat. Iniciovat vydání regionálních publikací, plakátů a dalších propagačních materiálů.

5 Mezinárodní spolupráce

V oblasti mezinárodní spolupráce bude vhodné rozvinout stávající a navázat další odpovídající mezinárodní kontakty, zejména v rámci Evropy, podílet se na řešení problematiky v rámci Evropské unie. V první řadě se zaměřit na Slovensko, Polsko, Rakousko, Německo, Švýcarsko, Francii.

V nejbližším období bychom se měli zaměřit především na tyto úkoly a činnosti:

1. Zdaleka ještě není ukončen výběr dalších stromů, které si zaslouží být zařazeny mezi památné stromy a získávání dalších údajů o již vyhlášených památných stromech. Tady mohou velmi vydatně pomoci dobrovolníci, vlastně i všichni, kteří vnímají krásu našeho domova a při její ochraně jsou ochotni přispět. Bude vhodné obrátit svou pozornost i na mladé stromy, které byly vysázeny v souvislosti s historickými událostmi nedávné doby, např. Stromy republiky, Stromy svobody, Stromy milénia.

2. Dalším okruhem je zabezpečení vhodné péče o památné stromy na dobré odborné úrovni. Zhoršující se zdravotní stav, zejména starých „kmetů“, nebo některých taxonů v důsledku abiotických změn prostředí a chorob, které je postihují, je alarmující. Je nutné dbát i na „kulturnost“ okolí památných stromů. V tomto ohledu bude nutné prohloubit spolupráci se Společností pro zahradní a krajinářskou tvorbu, zejména s její sekci péče o dřeviny a s dalšími arboristickými organizacemi.

3. Dále bude pokračovat i řešení úkolu zachrany genofonu památných stromů. To těsně souvisí s aktivitami ČSOP v problematice zachrany starých krajových odrůd ovocných dřevin. (I mezi památnými stromy je řada starých hrušní, oskeruší a dalších ovocných stromů.) Iniciovat úkol týkající se výskytu vyšších hub a dalších složek mikrobioty památných stromů v souvislosti se zdravotním stavem památných stromů.

4. V oblasti informatiky a dokumentace v nejbližším období zjistit možnost zpracování archivních materiálů, zhodnotit stav dokumentování památných stromů v ústředním seznamu a doplnit potřebné dokumentografické materiály i údaje v databázi.

5. Je žádoucí podporovat i propagační akce jako je výsadba stromů při různých příležitostech, novodobé stromové slavnosti, které mají svou tradici z minulého století, na kterou je možno navázat, jako např. akcí Nadace Partnerství „Strom roku“. Uveřejňovat články, zprávy i krátké glosy z této oblasti v odborných časopisech a masmédiích.

Závěrem je třeba zdůraznit, že péče o památné stromy a jejich ochrana představuje výraznou oblast ochrany přírody. Do této oblasti se promítají jak aspekty přírodovědecké - botanické, ekologické, zachrany genetického bohatství, fytopatologické, tak aspekty historické, etické, vztahu člověka k přírodě i ke své historii, dnešku i budoucnosti. Památné stromy jsou biologické objekty, ale zároveň jsou i svědky minulosti, jejíž odkaz přenášejí do naší současnosti a ponese jej dál do budoucnosti - budou mít o čem vypovídat dalším našim generacím. Ty nejstarší mají ve svých letokruzích zapsány doby před šesti až devíti sty léty (možná i více), ty nejmladší, které jsou dnes vysazovány při různých pamětihodných událostech, budou o nich vypovídat snad i po dalších staletích. Proto má význam, možná větší, než jsme si ochotni připustit, věnovat péči památným stromům, ošetřovat je a chránit, především před lidskou zlovůlí, protože lidská intolerance, zloba, vandalismus je to, co nejvíce ohrožuje stromy, ale i nás samé, podstatu naší existence. Jaký má člověk vztah ke stromům, odkazu minulosti, takový má vztah i k ostatním lidem a k životu.

Tento nástin je námětem pro diskusi k problematice péče o památné stromy, kterou bychom tím rádi zahájili.

Foto S. Koupil

Grand Canyon du Verdon

Sto kilometrů od Avignonu, na kraji Provence, leží pozoruhodný přírodní výtvar Grand Canyon du Verdon (Gorges du Verdon). Grand Canyon patří mezi nejzajímavější přírodní pozoruhodnosti Evropy, jehož návštěvu by neměl opominout žádný milovník přírodních krás. Kaňon vznikl v klimatické oblasti nižších srážek erozí měkkých jurských vápenců a vytváří přirozenou hranici mezi departementy Alpes-de-Haute-Provence a Var. Je dlouhý 21 km a hluboký 250 až 700 m. Při dně dosahuje šíře 6–100 m a na horním okraji 200–1500 m. Vytvořil ho přítok řeky Durance antecedentní (zachoval si svůj původní směr před třetihorním vrásněním) Verdon. Jméno řeky je odvozeno od syté zelené barvy jeho vody. Pramení v nadmořské výšce přibližně 2500 m n.m., 3 km severozápadně od La Foux de Allos. Protéká od východu na západ, v místě Point Sublime se ponořuje mezi úzké skalní stěny, aby na konci kaňonu ústil do tyrkysové modrého přehradního jezera Sv. kříže (Lac de Saint-Croix) vybudovaného v roce 1975. Umělé jezero je dlouhé 12 km, široké 2–4 km a rozprostírá se na ploše 2200 ha s maximální kapacitou 300 milio-

nů m³. Řeka Verdon je bohatá na vodu – u pramene dává více než 800 m³ vody za sekundu, a proto kaňon před regulačními zásahy nebyl prostupný. Rekordně byl zaznamenán průtok až 1400 m³ za sekundu. První, kdo kaňon podrobně prozkoumal, byl v roce 1905 známý francouzský geograf, zakladatel francouzské speleologické společnosti a profesor na Sorboně - Édouard Alfred Martel (1859-1938). Po Martelovi je také pojmenována náročná vícehodinová pěší stezka kaňonem. Kaňon je menší než arizonský, ale je bohatší na vegetaci. Vzhledem k rozdílným klimatickým podmínkám je v kaňonu velmi pestrá flóra i fauna. Jako zajímavost lze uvést ze vzácných živočichů reintrodukcí supa bělohlavého v roce 1990. Po obou stranách kaňonu vedou silniční hřebenové trasy s překrásnými výhledy a s možností realizace okružní jízdy. Na kaňon navazuje méně dramatický Dolní kaňon (Basses Gorges du Verdon). Oblast je ideální pro sportovní využití – turistiku, horolezectví, rafting, budgie jumping a jiné.

Vzhledem k mimořádné přírodní hodnotě je Grand Canyon du Verdon od března 1997 jedním z 44 regionálních přírodních parků Francie, rozkládající se na ploše 178 000 ha.

Svatopluk Koupil

Ďáblova palice

Atraktivní pískovcová skalní města vyčníhají z území CHKO Broumovsko za státní hranici na polské území, kde se zasloužené pozornosti těší zejména v Národním parku Stolových hor. Z opačné, severozápadní části Broumovského výběžku jsou přes hraniční přechod Starostín u Meziměstí dostupné také méně známé „kamenné hříčky“ na okraji české křídové pánve u obce Gorzeszów. Tam patří k nejzajímavějším skalním útvarům Ďáblova palice (Diabelska Maczuga), čnící z louky přímo u silnice na severním okraji Gorzeszowa. Tuto osamělou, asi 8 m vysokou skalní věž budují různě odolné vrstvy svrchnokřídových pískovců – nejtvrdší vrstva tvoří horní převislou „palici“. V západní stěně zaujme pamětní deska, zasažená sem v roce 1913 ke stému výročí „bitvy národů“ u Lipska.

Ďáblova palice je přírodním výtvozem vsutku neobvyklým, opředeným dávnými pověstmi. Nejznámější vypráví o ďáblovi, který chtěl kamenným kyjem rozbořit nedaleký křesoborský klášter. Skalisko vyrval z horských srázů a spěchal s ním na netopýřích křídlech, aby dílo zkázy stihl ještě před úsvitem. Kohoutí zakokrhání ve vsi však ďábla natolik oslabilo,

Pískovcová skalní věž Ďáblova palice
Foto J. Vitek

že „palici“ upustil jen kousek od někdejší formanské krčmy... Jiná pověst viděla v bizarním kameni oltář pohanských kněží. I v současnosti budí Diabelska Maczuga zaslouženou pozornost nejen turistů, ale i ochranářů, kteří ji vyhlásili za přírodní památku.

Poblíž Gorzeszowa vystupuje ještě několik dalších pískovcových útvarů, z nichž nejznámější (asi 2 km jižním směrem) je skupina Skalki Gorzeszowskie, chráněná v přírodní rezervaci Glazy Krasnoludków (Trpasličí kameny).

Jan Vitek

Krajinný ráz a jeho ochrana

2. část – Proměnlivost krajinného rázu – typické a rozlišující znaky

Ivan Vorel

1. Úvod

Charakter krajiny je fenoménem, který se vyznačuje dvěma důležitými vlastnostmi. Je to **proměnlivost a neopakovatelnost**. Neobyčejná rozmanitost přírodních a kulturních podmínek vytváří různorodé obrazy krajiny (pojmem „obraz“ vyjadřujeme vnější projev vnitřní struktury). Příkladem je např. krajina členitých pahorkatin, rybníčních pánví, údolí velkých řek nebo krajina s převážujícím pokryvem lesů, s intenzivním zemědělstvím v nížinách nebo s rozsáhlými plochami sadů, krajina více či méně urbanizovaných (dokonce urbánních či suburbánních) nebo industrializovaných (event. postindustriálních) území. **Důvody proměnlivosti charakteru krajiny tkví v přítomnosti a nepřítomnosti určitých znaků, v jejich vizuálním projevu, výraznosti a jedinečnosti, v jejich kombinaci a prostorových vztazích.**

Jsou to tedy tzv. „**znaky krajinného rázu**“, které odlišují od sebe různé oblasti a místa v krajině a které zároveň mohou být různým segmentům krajiny společné. Tyto znaky jsou převážně vizuálně vnímatelné v krajině scéně. Jsou to **rysy georeliéfu, přítomnost určitých speci-**

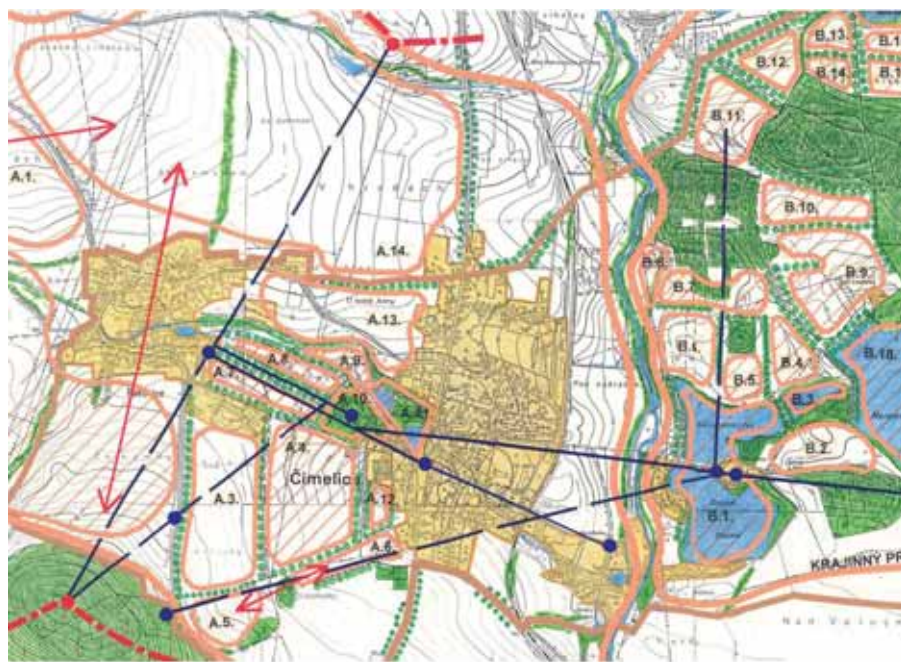
fických **vodních prvků**, které určují charakter dílčích scénérií a projevují se i v celkových panoramatech krajiny. Je to také **charakter porostů** odpovídající přírodním podmínkám toho či onoho místa nebo oblasti. Stejný význam jako přírodní prvky, mají pro vizuální scénu též **prvky kulturní** (civilizační). Jedná se o **způsoby hospodářského využívání krajiny, o formy osídlení** (včetně polohy sídel v krajině), o **strukturu sídel a architektonický výraz jednotlivých staveb** (forma, hmota, půdorys, materiály, barvy, architektonické detaily). Kulturní prvky a jejich vazby spolu vytvářejí krajinnou scénu a podobně jako

přírodní prvky dotvářejí prostorovou skladbu, výraznost a nezaměnitelnost scénérií. Navíc velmi výrazně spoluvytvářejí harmonii či disharmonii měřítka krajiny a také se výrazně projevují v harmonii či disharmonii vztahů v krajině.

Těmito vlastnostmi jsou spoluurčovány také **další důležité vizuální aspekty** krajinné scény – **prostorové členění krajiny, morfologie jednotlivých prostorů a uspořádání** (konfigurace) **jednotlivých prvků**. Tak vznikají důležité znaky krajinného rázu, jakými je uzavřenost či otevřenost scény, způsob vymezení prostoru, návaznost jednotlivých prostorů, uspořá-

Náčrt prostorové analýzy komponované historické krajiny krajinné památkové zóny Čimelice-Rakovice ukazuje větší prostorové členění a osové kompoziční vazby pozdně barokních úprav západní části a drobnější živější členění romantické krajiny 19. stol. ve východní části území
Vorel a kol. 1997

Pohled přes zaříznuté údolí Kamenice na Železnobrodsko je na obzoru uzavřen výraznou a nezaměnitelnou siluetou Ještědu. Rozmanitost krajiny je v tomto směru vnímání vyjádřena řazením prostorových plánů, členitější strukturou lesních porostů a otevřených ploch polí a luk a harmonickým vztahem osídlení ke krajinnému rámci. Charakter osídlení a poměrně rozptýlená vesnická zástavba jsou pro tuto krajinu typické
Foto I. Vorel

dání a tvar horizontů, uspořádání dominant a pod.

Některé znaky rázu krajiny náleží jak mezi znaky přírodní charakteristiky, tak i mezi znaky kulturní a historické charakteristiky. Za znaky přírodní charakteristiky musíme brát přítomnost a vizuální projev (někdy se však přítomnost určitého přírodního prvku nemusí vizuálně projevit) přírodních prvků. Může se přitom jednat nikoliv o přirozeně vzniklé a vyvíjející se ekosystémy, nýbrž o uměle vzniklé a udržované prvky. V tomto smyslu je znakem přírodní charakteristiky alej cených dubů, starobylá lovecká obora nebo skladba orné půdy a ovocných sadů. Tyto prvky budou současně znaky kulturní a historické charakteristiky – alej jako součást komponovaného areálu, obora

a skladba zemědělské půdy a sadů jako významný doklad struktury feudálního hospodářského celku.

V krajinných scénách různých segmentů krajiny často nalézáme společné znaky. Hovoříme o krajinách podobného charakteru a máme na mysli především **vizuální projev různých prvků, jevů a rysů krajiny - vizuální scénu. V přítomnosti společných základních znaků přírodní kulturní nebo historické charakteristiky tkví podstata určitých typů krajinného rázu.** Rozmanitost krajiny je však neobyčejná. K tomu přispívá neopakovatelnost situací, diverzita, výraznost a jedinečnost jednotlivých znaků krajinného rázu, prostorové uspořádání - konfigurace hmotných prvků krajinné scény a proměnlivost měřítka.

2. Znak přírodní charakteristiky (překryvy s obecnou ochranou přírody i se zvláště chráněnými částmi)

Ráz krajiny je výrazně ovlivněn charakterem přírodních složek a jejich vizuálním projevem v krajinné scéně. **Přírodní hodnota krajinného rázu je tvořena hodnotou přírodovědnou a hodnotou vizuální** (správněji senzualní). Zatímco **přírodovědná hodnota je dána součtem měr vzácnosti (ojedílnosti), dochovalosti a ohroženosti daného přírodního či kulturně-přírodního prvku, složky nebo celého ekosystému, vizuální či senzualní hodnota prvku nebo složky spočívá v podílu na utváření celkového působení krajiny na smysly člověka a velikosti ovlivněného území** (Čulek 2006). Podle Čulka můžeme přírodní podmínky tvořící charakter krajiny rozdělit na 5 složek a to na složku topografickou (georeliéf), petrologicko-pedologickou, hydrologickou, atmosférickou a biotickou. Přírodovědná hodnota se nemusí výrazněji projevit v krajinné scéně a ovlivní krajinný ráz pouze omezeně. Přesto je ve smyslu § 12 zákona míra zásahu do přírodních (tedy i přírodovědných) hodnot jedním z kritérií ochrany krajinného rázu. Je to proto, že krajinný ráz je sice především kategorií vizuální, ale **význam místa a cennost jednotlivých znaků se na výraznosti a zvláštěnosti krajinného rázu podílí.**

Často se při hodnocení krajinného rázu objevuje otázka, zdali lze hodnoty, které jsou chráněny podle jiných částí zákona č. 114/1992 Sb., než je § 12, považovat za přírodní hodnoty ve smyslu tohoto paragrafu. Přírodní hodnoty krajiny, spočívající např. v přítomnosti cenných biotopů a přirozených ekosystémů mohou být do určité míry viditelné a spoluvytvářejí scénu a dílčí scénérie. Tyto přírodní hodnoty jsou již velmi často chráněny existující legislativou jako významné krajinné prvky, součástí ÚSES, zvláště chráněná území, památné stromy a plochy soustavy Natura 2000. Přítomnost lokalit chráněných podle zákona č. 114/1992 Sb. lze při identifikaci znaků krajinného rázu považovat za **indikátory přítomnosti přírodních hodnot.** Samotnou skutečnost, že se např. jedná o maloplošné ZCHÚ nelze tedy považovat za hodnotu krajinného rázu. Tou je **cennost vlastní lokality a její vizuální projev, tvořící spolu znak přírodní charakteristiky.** Zásah navrhované stavby do ZCHÚ je však tzv. kritériem ochrany krajinného rázu dle § 12 zákona.

3. Znak kulturní a historické charakteristiky (stopy kulturního vývoje a kultivace krajiny)

Krajina v sobě skrývá **stopy kulturního a historického vývoje.** Jsou to stopy hovořící o kulturním vývoji, o vývoji filozofie a umění, o hospodářském vývoji, o technických schopnostech a vyspělosti, o citovém vztahu ke krajině a k její kráse. Tyto stopy dokládají odlišnosti a specifické rysy

vývoje krajiny v závislosti na přírodních podmínkách krajiny, na kulturních tradicích i na významných impulzech vývoje krajiny, jakými byly politické události nebo vliv významných osobností. Všechny tyto skutečnosti jsou významné pro ráz krajiny neboť **rázovitost a charakter krajiny, vyjádřené především působivostí vizuální scény, se skrývá též ve vlastnostech nehmotných - v kulturních a historických hodnotách a v symbolických významech.**

Dokladem postupné kultivace krajiny jsou v dnešním obrazu krajiny **stopy struktury osídlení** spojené s historicky se vyvíjející cestní sítí, **stopy hospodářského využití krajiny a prvky a celky (areály) komponovaných krajinných úprav.** Jedná se o stopy prehistorického osídlení a rozložení a umístění historických sídel, o cestní síť silnic a polních cest, skrývajících v sobě trasy starých obchodních stezek a úvozových cest. Je to též způsob členění pozemků, skladba zemědělské půdy a lesních porostů, dochovanost vodohospodářských staveb a zařízení a vodohospodářských soustav. Historické dokumenty dokazují, že se obraz krajiny podstatně proměňoval. Ubytování lesních porostů rozšiřováním orné půdy, těžbou dřeva pro sklárny, hutě a doly muselo vzhled krajiny radikálně měnit. Budování rybníčních soustav bylo bezesporu obrovským posměňujícím zásahem do krajiny. Významná místa krajiny a významné stavby byly v baroku propojovány osami alejí a osami vizuálních vazeb. Vznikly krajinářské úpravy přinášející do krajiny zřetelné estetické hodnoty a skryté symbolické významy. Druhá pol. 19. stol. přinesla do krajiny romantické prvky, drobnější měřítka, překvapivé scénérie a průhledy přírodně-krajinářských úprav. Zbytky hradíš a dalších archeologických lokalit ve významných krajinných polohách, umělé linie hrází, odvodňovacích struh a vodních kanálů, aleje, bažantnice, lovecké obory, zámecké parky, partie romanticky upravené krajiny, siluety měst a městeček, hrady a zámky, vesnice, mlýny a samoty - to jsou doklady kulturně-historického vývoje, zasazené ve specifickém rámci přírodních podmínek naší republiky.

Venkovské osídlení, rozvíjející se na historicky vzniklé struktuře a nevybočující z tradičních měřítek a forem, dotvořilo harmonický obraz venkovské krajiny. Právě urbanistická struktura venkovských sídel -

drobných městeček a vesnic ve vazbě na zemědělskou půdu a architektonický výraz (hmoty, měřítka, formy a tvary střech, materiály a barevnost) výrazným způsobem dotvářejí rázovitost krajiny a její regionální charakter.

Mezi nejvýznamnější ze znaků kulturní a historické charakteristiky, které jsou zároveň tzv. zákonnými kritérii ochrany krajinného rázu, patří kulturní dominanty. **Kulturní dominanty** je prvek s kulturním, historickým či symbolickým významem, který se výrazně uplatňuje v krajinné scéně - jeho vizuální význam je v krajině dominantní (převládající svým významem). Nejčastějšími příklady jsou **dominantní objekty** hradů, zřícenin, zámků a poutních kostelů (Bezděz, Trosky, Karlova Koruna, sv. Jan Nepomucký na Zelené Hoře). Kulturní dominanty však může mít podobu **významného místa** bez výrazné stavby (místo prehistorické svatyně nebo hradíště, místo historické události) a její význam v krajinné scéně je podpořen dominantní polohou v krajině (Závist, Plešivec v Brdech, svědecké vrchy v Polabí). Vizuální scéna může být však také ovládána **výrazným rysem** krajiny, který je tvořen civilizačními prvky. Je to např. doposud viditelný způsob členění původní plázně, geometrizace krajiny pravidelným rastrem ovocných sadů nebo geometrie komponovaných krajinných úprav. Jedná se o **dominantní rysy** vizuální scény, které představují kulturní dominantu.

Mnohé ze znaků kulturní a historické charakteristiky krajinného rázu jsou takovými hodnotami, které jsou chráněny památkovou péčí. Skutečnost, že některý prvek krajiny je kulturní památkou, že určitý segment krajiny je krajinnou památkovou zónou, nebo že některé venkovské sídlo je památkovou rezervací nebo zónou představuje z hlediska krajinného rázu **indikátor přítomnosti kulturních a historických hodnot** (tkvicích v cennosti a významu nebo ve vizuálním projevu), které mohou významně spoluvytvářet rázovitost krajiny. Nelze proto a priori považovat pozornost, věnovanou určitým významným stopám kulturního a historického vývoje ze strany státní památkové péče a státní ochrany přírody za konfliktní překryv. K tomu většinou dojde nikoliv v případě ochrany krajinného rázu (tam jsou si zájmy ochrany přírody a památkové péče většími blízké), ale pokud je ochranou přírody a krajiny chráněn např. určitý prvek histo-

Přírodní scénérie slepého ramene Labe u Brandýsa nad Labem vyniká klidem uzavřené stinné scénérie, ve které bohatost porostů lužního lesa je podtržena zrcadlením v nehybné hladině. Estetické hodnoty přírodní scénérie jsou nesporné Foto I. Vorel

Dochovaná urbanistická struktura obce Dobruška a typická lidová architektura vytvářejí charakteristické znaky, které mají vliv na rázovitost a identitu krajiny Sušicka
Foto I. Vorel

Kulturní dominantou, ovládající krajinu severně od Sušice, je obec a zřícenina hradu Rábí. Silueta hradu je nezaměnitelným a zapamatovatelným znakem rázu krajiny
Foto I. Vorel

rické krajinné úpravy (park, alej) jako VKP, památný strom, součást ÚSES, součást plochy Natura 2000 nebo v rámci ZCHÚ.

4. Regionální typy

Krajinný ráz či charakter krajiny souvisí i s další vlastností, kterou je identita krajiny. Oproti pojmu krajinného rázu, ve kterém převládá vizuální aspekt a estetické hodnoty, nabývá v pojmu identita na důležitosti kulturní význam a odlišnost určitého místa nebo oblasti, výrazná rozlišitelnost obrazu krajiny a přítomnost výrazných nebo rázovitých stop kulturního a historického vývoje krajiny. **Regionální typy rázu krajiny jsou závislé na charakteru a identitě krajiny.**

Je možno nalézt **typické znaky identity pro určité regiony**, které jsou závislé na přírodních podmínkách (znaky přírodní charakteristiky), např. na morfologii terénu, na podílu lesních porostů (Šumavské pláně) nebo mozaikovitosti vegetačního krytu (Sedlčansko), na přítomnosti rašeliníšť (Českovalenicko) nebo skalních výchozů nebo balvanů (Česká Kanada). Rovněž způsoby hospodářského využití krajiny mohou být významné pro vznik identity krajiny – zemědělská krajina Polabí, rybníční krajina Třeboňsko. Pro kulturní dimenzi identity je velmi důležitá stavební činnost v krajině. Jsou to nejenom **dominantní stavby**, které mohou ovlivnit široký okruh krajiny a dát mu specifický znak (Radyně, Bezděz, Ještěd), ale také **typická struktura osídlení**, vzájemná poloha a vzdálenost vesnic a struktura jednotlivých venkovských sídel (struktura větších vzájemně zřetelně oddělených obcí s kompaktními půdorysy – např. střední Čechy, struktura vzájemně navazujících obcí s rozptýlenou zástavbou – např. Jablonecko, struktura vzájemně navazujících obcí s pásovou zástavbou potocičních vsí v severních Čechách).

V krajinné scéně se ve větší či menší míře projevuje tradiční architektonický výraz lidových staveb – statků, dvorců, usedlostí, chalup, mlýnů, stodol, špýcharů, kováren a dalších typů staveb. Architektonický výraz se mění ve specifických regionech, ovlivněných kulturními vlivy v rámci České republiky i v rámci Evropy. Regionální typy lidové architektury se postupně ovlivňovaly a překrývaly, množství historických staveb zaniklo nebo byl přestavbami setřen jejich výraz. Přesto je obraz krajiny ovlivněn v určitých situacích velmi specifickým výrazem **regionálních typů lidové architektury** (např. oblast západoevropského hrázděného domu v severozápadních Čechách, typ českého a moravského roubeného domu, oblast roubeného domu slezského pohraničí, typ alpského domu

v Pošumaví, typ jihočeského zděného domu, domu Plzeňska a středních Čech, typ horňáckého uzavřeného dvorce).

5. Typologie krajiny

Shodnými či podobnými znaky krajinného rázu se vyznačují podobné typy krajiny. Typy krajiny lze vymezit abstrakcí zásadních znaků, které spoluvytvářejí ráz krajiny a to na úrovni oblasti krajinného rázu nebo na úrovni skupiny míst krajinného rázu (krajinný prostor). Vymezením určitých typů a popsáním jejich společných a rozdílných vlastností se zabývá **typologie krajiny**. Typologie krajiny vytváří praktický podklad pro ochranu, ale i tvorbu krajinného rázu. Vymezení typů by totiž mělo sloužit k identifikaci znaků, které jsou pro rázovitost nejvíce důležité a jejichž změnou nebo zánikem by mohlo dojít k podstatné změně rázu krajiny. Vymezení typů proto bude sloužit ke sjednocení názorů při identifikaci znaků a hodnot krajinného rázu a při klasifikaci jejich významu, což je v hodnocení krajinného rázu nebo hodnocení míry vlivu staveb na krajinný ráz velmi obtížná úloha. Nutnost stanovení typů krajiny je též požadavkem Evropské úmluvy o krajině.

Vymezení typů krajinného rázu dle výsledků Projektu VaV/640/01/03 Program biosféra, podúkol Typologie české krajiny vycházelo z několika vůdčích charakteristik krajiny – z relativní členitosti terénu, výjimečnosti typů reliéfu, biogeografických podprovincií, ze struktury využí-

tí ploch, historických typů venkovských sídel a jejich plužin, typů lidového domu a z vývoje osídlení krajiny (LOW, CULEK, NOVÁK, HARTL 2006).

Typologie krajiny není totožná s odstupňovanou ochranou krajinného rázu, to znamená, že nelze jednotlivé typy krajiny klasifikovat podle nároků na ochranu krajinného rázu. Odstupňovaná ochrana krajinného rázu není závislá na tom, zdali jsou přítomny typické znaky, ale na tom, zdali jsou v určitém prostoru soustředěny znaky krajinného rázu a zdali se jedná o znaky cenné svou jedinečností, přírodní, estetickou nebo kulturně-historickou hodnotou.

LITERATURA

CULEK M.: *Přírodní podmínky území a jejich význam pro krajinný ráz*. In: Vorel I., ed.: *Hodnocení navrhovaných staveb a využití území z hlediska zásahu do krajinného rázu I.*, Praha 2006. - CULEK M. a kol.: *Biogeografické členění České republiky*, ENIGMA, Praha 1996. - CULEK M. a kol.: *Biogeografické členění České republiky*, AOPK ČR, Praha 2003. - LÖW J., MÍČAL I.: *Krajinný ráz*, Kostelec nad Černými Lesy 2003. - LOW J., CULEK M., NOVÁK J., HARTL P.: *Typy krajinného rázu České republiky*. In: Vorel I., Sklenička P. (eds): *Ochrana krajinného rázu*, Praha 2006. - MENCL V.: *Lidová architektura v Československu*, ACADEMIA, Praha 1980. - VOREL I.: *Estetické hodnoty krajiny a jejich identifikace v procesu hodnocení krajinného rázu*. In: Vorel I., ed.: *Hodnocení navrhovaných staveb a využití území z hlediska zásahu do krajinného rázu I.*, Praha 2006.

Dochovaná lidová architektura může představovat nezaměnitelný regionální typ dotvářející ráz krajiny, jako je tomu u obce Kavrlik u Kašperských Hor
Foto I. Vorel

Pěvuška podhorní - *Prunella collaris*

Oba snímky foto Václav Křivan

Pěvuška podhorní obývá travnaté a kamenité terény hor nad hranicí lesa, v západním Himálaji hnízdí až do 5000 m, na Mount Everestu byla pozorována ve výšce kolem 8000 m n.m. Na druhé straně však osídluje i mořské útesy a skalnaté ostrovy. U nás pravidelně hnízdí pouze v Krkonoších, její hnízdní početnost se zde pohybuje kolem 15 párů. Na zimu zdejší hnízdiště opouští a stěhuje se do nižších poloh.

Nově byla pěvuška podhorní zaznamenána v Národním parku Podyjí, a to poprvé už 13.2.2005, toto pozorování však neproniklo mezi odbornou veřejnost. Až 6.1.2006 upoutala svým čiperným pobíháním po skalních římsách v těsné blízkosti poměrně frekventované silničky na břehu řeky Dyje pozornost ornitologů a přinejmenším lokálně se proslavila. Ačkoliv je lokalita pravidelně sledována, pěvuška podhorní zde byla znovu zjištěna až 22.2.2006. Možná uniká pozornosti, spíše však využívá i jiných skalních terénů v údolí řeky Dyje. Jestli jsou rodištěm tohoto ptáka Krkonoše, Alpy nebo snad Vysoké Tatry, můžeme jen hádat. Určitě však pochází odněkud, kde lidé pro ptáky nepředstavují žádné nebezpečí, protože je krotká a nebojácna. Doufejme, že na to v našich „drsnějších“ nadmořských výškách nedoplatí.

Vlasta Škorpíková

Chroustek *Miltotrogus nocturnus* na Znojemsku

Tento zajímavý chroustek patří mezi naše nejčasnější druhy, imaga se objevují již od poloviny dubna. Obývá zejména sprašové stepní lokality na jižní Moravě, dále je rozšířen na jih po Řecko a na východ po Ukrajinu. Brouky lze najít buď pod kameny nebo drny na okrajích polí v dosahu stepních biotopů, samci (vzácně i samice) také přilétají na světlo. Tento brouk byl považován za vzácný a u nás jen velmi lokální prvek stepní fauny, zasahující na jižní Moravu z panonské nížiny. Početnější nálezy

pochází zejména z okolí NPR Pouzdřanská step. V posledních několika letech byla nově nalezena řada lokalit na Znojemsku a to i přímo ve městě Znojme. Rozhodně překvapujícím zjištěním je masivní výskyt tohoto druhu v městské zástavbě, kde jediným vhodným biotopem jsou travnaté pásy mezi domy a podél chodníků. Vzhledem k velkému množství dospělců nalezených na těchto lokalitách a také k častým nálezům méně pohyblivých samic, lze vyloučit možnost záletu imag z okolních stepních lokalit. Otázkou zůstává, zda došlo v poslední době k expanzi tohoto chrousta nebo zda byl entomology pouze přehlížen.

Václav Křivan

Kresbou Tomáška Obšila z loňské redakční pošty se loučíme s 61. ročníkem Ochrany přírody a přejeme čtenářům vše nejlepší v závěru roku a dobré vykročení do roku příštího

Red.

Ošetřování památných a významných stromů

Eva Mračanská

Problematika ošetřování stromů prošla v posledních 15 letech bouřlivým vývojem. Původní techniky vyzdívání nebo betonování dutin byly opuštěny stejně jako vrtané vázání a ocelové skruže. Nastoupila etapa hledání nových přístupů poznamenaná přebíráním způsobů ošetřování dřevin ze zemí, kde tyto technologie postoupily ve svém vývoji dále. Odborná veřejnost se mohla seznámit s polskou školou, s německou „Baumchirurgie“, s americkou teorií koditu i anglickým přírodě blízkým ošetřováním dřevin. Střední zahradnická škola v Mělnici začala organizovat specializační studium Komplexní péče o dřeviny, vznikaly odborné firmy sdružované v sekci Péče o dřeviny Společnosti pro zahradní a krajinářskou tvorbu. Kromě odborných seminářů organizovaných touto společností probíhá řada školení organizovaných dříve okresními, dnes krajskými úřady, Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, CSOP, Českou lesnickou společností nebo firmou Schola arboricultura. Dřeviny a hlavně stromy se dostaly do popředí zájmu nejen odborníků, ale i široké veřejnosti, která bojuje za její zachování. Celkový přístup k zeleni v sídlech se výrazně zlepšil, je vnímána jako významná součást životního prostředí. Na její ochranu, péči i obnovu začaly být vynakládány finanční prostředky nejen z náhradních výsadb ale i z dalších zdrojů. Výsadba dřevin se stala součástí všech nových staveb i rekonstrukcí.

Cílem tohoto příspěvku není polemizovat nad jednotlivými přístupy k ošetřování, ale upozornit na dobré příklady a varovat před chybami, kterým je potřeba se vyhnout.

Při ošetřování starých stromů je někdy problémem nedostatečná odbornost firem. Pro kvalitní práci v tomto oboru nestačí absolvovat školení na práci s motorovou pilou, ale vyžaduje speciální vzdělávání. Na zahradnických školách všech stupňů je ošetřování vzrostlých stromů okrajovou záležitostí a tak se někdy stává, že ani absolventi zahradnických škol nezvolí nejvhodnější přístup k ošetření dřevin. Dalším problémem je, že nelze stanovit jednoduché schéma, jak postupovat při ošetřování stromů. Každý strom je individuum a je pro něj

potřeba stanovit zvláštní postup. Nezáleží jen na druhu dřeviny, ale také na jeho stanovišti, stáří, habitu, vitalitě a okolních vlivech.

Problematika řezu je často diskutována a přesto v ní není dostatečně jasno zejména u redukčních řezů a v přístupu k zatírání ran. Od názoru, že není nutno zatírat nic a strom si pomůže sám, přes názor, že zatírání má význam pouze tehdy, je-li provedeno bezprostředně po ořezu až po přístup zatírat vše i staré rány. V případě, že je zatírání požadováno, jsou vedeny odborné diskuse o nejvhodnějších prostředcích, nad jejich neškodností pro strom, jejich trvanlivostí a účinností. Zda je rána zatřena nebo ne není tak podstatné jako skutečnost, zda byl řez nutný, zda byl veden ve správné rovině, zda je hladký a nedošlo k zatržení kůry, zda nevznikla velká rána, zda není nahloučeno více řezných ran blízko sebe. Zda při zkracování větví je řez veden v místě rozvětvení a ponechaná tažná větev je dostatečně silná.

V případech dutin je důležité rozhodnout, jestli zasahovat do dutiny a desinfikovat ji nebo ji ponechat jako přirozený biotop hmyzu. Zde se dostává do rozporu snaha o prodloužení života stromu s potřebou zachování biotopu chráněných druhů hmyzu. Na frekventovaných místech je potřeba dát přednost bezpečnosti, ve volné přírodě není nutné vždy precizně ošetřit všechny rány, zastřešit, vyčistit a vydesinfikovat všechny dutiny.

K zajištění stability stromu je důležité řešit, zda je nutné bezpečnostní vázání. Nelze a není potřeba vázat každý rozvětvený kmen. Pokud vázat, potom je potřeba zvolit správný typ vázání (nosnost, materiál, výšku pro instalaci, způsob provedení). V případech prasklých kmenů nebo větví je potřeba přistoupit k zatracovanému pevnému vázání (vrtaném nebo pomocí ocelových lan a táhel), protože dnes nejčastěji užívané volné vázání větví nezajistí zpevnění již narušeného kmene. Vrtanému vázání se v odborném slangu říká destruktivní, protože narušuje pletiva větví. Lze je použít jen u zdravých větví a kmenů, u dutých je tento způsob neúčinný a tam, kde je uvnitř hniloba, může dojít k jejímu šíření do zdravých letokruhů a urychlí se destrukce dřeva. Ne všechno, co

Kmen jilmu horského v Bukovci před ošetřením, srpen 1995 Foto E. Mračanská

Kmen jilmu horského v Bukovci po ošetření

Foto archiv AOPK ČR středisko Ostrava

**Detail kmene
památného platanu
v Bartošovicích,
březen 2006
Foto E. Mračanská**

**Památná lípa u Krömmova mlýna
v Hlučíně Jasénkách, leden 2005
Foto E. Mračanská**

**Památná lípa v Petřvaldě
Foto I. Knebllová 1998**

**Redukce jmelí v koruně lípy ve Vělopolí,
říjen 2003
Foto E. Mračanská**

se z tradičních způsobů zavrchovalo je zavrženíhodné, stejně jako vše nové, není vždy optimální. Výhodou nových způsobů vázání koruny volným způsobem je to, že strom si dále buduje svou stabilitu a vázání se uplatní jen v krajních polohách při větru, dále to je jednodušší instalace, nové materiály a pomůcky stromolezce a šetrnost vůči stromu. Nevýhodou je třeba kratší životnost některých materiálů z hlediska ztráty pevnosti než u klasických ocelových výrobků. Stále se vyskytují nesprávné způsoby vázání, kdy je více kmenů spojeno popruhem jako stonky v kytici květů. Pokud je více kmenů, je potřeba vázat hvězdovitě protilehlé kmeny přibližně stejné tloušťky. Jednotlivé vazby musí být výškově odsazeny, aby se lana nebo pásy o sebe netřely. Správné je doplnit vazby i po obvodu mezi sousedními kmeny.

Problémem stromů s měkkým dřevem je v poslední době intenzivní šíření jmelí. Odborníci tvrdí, že to mají na svědomí drozdovití ptáci, kteří se silně rozmnožili. V některých místech je jmelí tak rozšířeno, že usychají stromy i aleje, nebo stromy u toku. Na území Moravskoslezského kraje dokonce uschla památná lípa, která rostla v aleji, měla ideální habitus s průběžným kmenem, symetrickou zaoblenou korunu a ve vícedruhovém různověké aleji patřila k těm mladším nadějným dřevinám. Některé další památné lípy bojují s tímto poloparazitem.

Zkoušejí se různé způsoby redukce a likvidace jmelí. Od jednoduchého vylamování trsů, jejichž efekt je krátkodobý a brzy dochází k nárůstu ještě většího počtu jedinců až po ořezy větví různé hluboko v koruně. Tyto zásahy hraničí s poškozením stromu a někdy je zásah tak posuzován. Úspěšnost razantních zásahů je sporná, někdy dojde skutečně k odstranění parazita za cenu narušení habitu stromu, jindy jmelí odolává a vyrůstá i z nových výmladků na pahýlech zkrácených větví. Bylo by potřebné zaměřit výzkum na vhodnou technologii dřívě, než uschnou památné lípy, kterých je v naší republice většina a než bude náš národní strom odsunut do pozadí zájmu při výsadbách kvůli jeho náchylnosti k tomuto poloparazitu. Ten sice sám vytváří fotosyntézu, ale vodu a živiny odebírá stromu, který je energeticky náročným způsobem dopraví do koruny a tam je jmelí využije pro sebe.

Ne každé ošetření splní svůj účel a prodlouží životnost stromu. Jsou známy případy, kdy strom brzy po ošetření uschnul nebo spadnul nebo kdy došlo přílišnou snahou při čištění dutin až na zdravé dřevo ke ztenčení zbytkové stěny natolik, že byla narušena stabilita a strom musel být následně kvůli bezpečnosti vykácen.

Většina zákroků je úspěšná a proto je možné představit úspěšné realizace ošetření stromů a alejí.

Ošetření památného jilmu horského v Bukovci v okrese Frýdek Místek, který je největším vyhlášeným jilmem v České republice. Jeho obvod kmene měřený v roce 2003 činil 708 cm, výška 38 m, šířka koruny 27 m. Protože se nachází blízko státní hranice s Polskem byl nazván „jilm hraničář“. Přesto, že má rozsáhlou dutinu na kmeni a v jeho blízkosti byl uložen kontejner s odpadem, vzdoruje dosud grafióze. Byl ošetřen s finančním příspěvkem ze SFŽP ČR.

Největší český památný platan v zámeckém parku v Bartošovicích v CHKO Poodří má obvod kmene 790 cm, výšku 38 m a rozměr koruny 31 x 42 m. Má zajímavý habitus s vodorovnou větví, která byla dříve podepřena ocelovou podpěrrou, ta je dnes již obrostlá dřevem. Shora větev je podélná dutina, která byla zastřešena šindelovou stříškou. Park byl rekonstruován s finančním příspěvkem SFŽP. Původní kostra parku tvořená

především jilmy zcela zanikla a zůstalo pouze několik vzrostlých stromů, které byly doplněny novými výsadbami.

Při ošetřování nedávno vyhlášené Krömrovy lípy malolisté u starého mlýna v Hlučíně Jasénkách byl přizván před čištěním dutiny pyrotechnik, protože se tradovalo, že je zde uložena munice z 2. světové války. Pyrotechnik silnější postavy se do dutiny nevešel, proto instruoval arboristu. Naštěstí se historka nepotvrdila a žádná munice v dutině nebyla nalezena.

Ošetření památné lípy s obvodem kmene 670 cm bylo hrazeno z Programu péče o krajinu MŽP.

Smutný je příběh krásné památné lípy s kulovitou korunou v Petřvaldě v okrese Karviná. V zimě roku 2002 prasknul kmen. Okamžitě byla ošetřena, nejvíce zatížená větev byla odlehčena a provizorně svázána. V roce 2005 bylo z dotací PPK provedeno vícečetné vázání větví a zastřešení prasklin. Po vyhoření dutiny v srpnu 2006 se prasklina rozevřela a začala praskat větev nad cestou, která musela být odřezána. Po měsíci listy předčasně opadávají. V říjnu lípa znovu vyhořela, takže její osud je nejistý.

Čtyřřadá alej lip na Uhlířském vrchu v Bruntále vede od silnice k poutnímu kostelu na vrcholu vyhaslé sopky. Tento 250 let starý kostel byl zrenovován stejně jako alej, jejíž rekonstrukce probíhá od roku 1991. Z původních 350 starých památných lip jich zůstalo 288. Došlo k několika vývrátům, roztržením kmenů, některé prasklé a silně nakloněné stromy musely být vykáceny a jejich ochrana zrušena. Byly nahrazeny novými výsadbami 177 lip. Ty jsou v této lokalitě tvrdě zkoušeny nejen vysychavým substrátem sopky, ale i větrem a námrazou. Mnohé stromky již musely být vyměněny nebo ošetřeny. Do ošetření této aleje památných stromů byly vloženy prostředky Okresního úřadu Bruntál, Městského úřadu Bruntál, SFŽP ČR, MŽP i Krajského úřadu Moravskoslezského kraje. Stromy a jejich okolí je v současné době vzorně udržováno, tradice poutí byla obnovena a Spolek pro obnovu Uhlířského vrchu zde po dohodě s ochranou přírody instaluje křížovou cestu financovanou ze sponzorských darů.

Prostředky na ošetřování stromů lze získat nejen od vlastníků stromů a parků, ale i ze státních prostředků prostřednictvím dotačních programů. Mezi ně patří například Program péče o přírodní prostředí Státního fondu životního prostředí, kde mohou vlastníci nebo nájemci získat finanční příspěvek do výše 80 % celkových nákladů na ošetřování památných a významných krajinných prvků nebo dřevin v historických parcích. Z Programu péče o krajinu Ministerstva životního prostředí lze získat až 100 % nákladů na ošetření památných a jiných významných stromů. Tento program je jednodušší a přístupný vlastníkům jednotlivých stromů, za něž může žádost podat odborná firma nebo úřad. Pokud tento program zanikne kvůli jiným evropským programům, bylo by dobré pamatovat také na stromy, protože i nepřilíživé vysoké částky vložené do ošetření dokázaly ve více případech zachránit strom před kácením. Pokud takové prostředky nebudou k dispozici, vlastníci raději zvolí jednorázové řešení problému pokácením stromu.

Alej památných lip na Uhlířském vrchu v Bruntále v zimě, 2003

Archiv MěÚ Bruntál

Zastavení křížové cesty v aleji památných lip na Uhlířském vrchu v Bruntále, duben 2006

Foto E. Mračanská

Zastavení křížové cesty v aleji památných lip na Uhlířském vrchu v Bruntále, duben 2006

Foto E. Mračanská

Alej památných lip na Uhlířském vrchu v Bruntále, duben 2006

Foto E. Mračanská

Neznámé stromy okresu Blansko

František Kala

Jen čtyři stromy, zato mimořádné, zaznamenal J. E. Chadt před téměř sto lety z území dnešního okresu Blansko: svícnový smrk v Lysické oboře, tisíciletý tis u Macochy a lípy ve Velkých Opatovicích a Sloupu. Pochopitelně tehdy nemohl na Moravě provádět průzkum, a tak mu

unikly např. 500letá Jiříkova lípa v Kunštátě nebo Jiříkův tis, v minulosti známé stromy, které by si uvedení v jeho seznamu jistě zasloužily. Z Chadtovy knihy je vidět nadšení pro věc a láska ke stromům. Posteskl si nad nedostatečnou péčí o staré stromy a je zajímavé, že pro svoji práci nacházel porozumění spíše u nelesníků, učitelů, lidí, pro které stromy nebyly zaměstnáním, ale měli je rádi jako součást domova.

Možná právě nedostatek zájmu některých místních úředníků a lesníků je příčinou, proč i dnes, kdy je v ústředním seznamu památných stromů 15x více položek než znal Chadt, nemálo pozoruhodných stromů zůstává mimo evidenci a ochranu. Na okrese Blansko je evidováno pouze 22 položek památných stromů (nepočítaje stromy neživé a administrativně přeřazené), což je proti jiným okresům málo. Je pravda, že vinou špatného lesního hospodaření v minulých staletích a rozvoje průmyslu zde chybí atraktivní staré duby (v roce 1732 se při zjišťování stavu lesů ukázalo, že téměř všechny velké duby byly vykáceny a tím byla způsobena nenahraditelná škoda) a stromy starší 250 let jsou výjimečné, přesto terénním průzkumem nalezneme desítky stromů, které by mohly být chráněny jako památné.

Stromů s obvodem kmene přesahujícím 500 cm jsem našel 16, z toho 10 lip, 3 buky, 2 topoly a 1 kaštanovník. Pouze jedna lípa a jeden buk jsou vyhlášeny jako památné. Z listnáčů dosahuje obvodu nad 400 cm celkem 12 buků, 10 topolů, 7 javorů, 6 jasanů, 4 jilmů, 4 jirovce, 4 vrby, 4 duby a 1 akát. Z těchto 52 stromů jsou jen 2 buky a 1 jilm památné. Lip s tímto obvodem jsou desítky, např. jen v Jedovnicích a jedovnické aleji je jich osm. Z jehličnanů má obvod nad 350 cm 8 smrků, 4 douglasky, 2 borovice černé, 2 borovice vejmutovky a 2 jedle obrovské, z nich jen jeden smrk je památný. Pozoruhodná je početnost velkých smrků ztepilých. Téměř v každém druhém údolí rostou jedinci překračující hranici stanovenou pro významné stromy LČR, tedy obvod 300 cm. Celkem jsem takových smrků našel 46, jako významný strom LČR není vyhlášen žádný. Smrky jsou zároveň stromy nejvyššími, v údolí potoka Sloupečnická a v Punkevním žlebu dosahují výšky téměř 55 m.

V knize Památné stromy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (2003) je okres Blansko zastoupen šesti stromy, vybranými jako nejzajímavější. Jsou to jilm horský ve Skočově Lhotě (obvod 478 cm, výška 25 m, stáří 200 let), buk v Lysické oboře (537/26,5/250), modřín troják u Habrůvecké bučiny (458/43/170),

Žižkova lípa v Boskovicích (440/18/300), borovice černá ve Velkých Opatovicích (455/20/250) a smrk u jeskyně Výpustek (418/43/200). Pouze unikátní vícekmenná borovice černá ze zámeckého parku ve Velkých Opatovicích není památným stromem, park je ovšem chráněn jako celek.

Soustředme se na nejzajímavější z těch stromů, které zatím unikají pozornosti:

- V Sulíkově nalezneme dvě lípy velkolisté, které se údajně zachovaly

Lípa velkolistá v Sulíkově (obvod 732 cm)
Všechny snímky foto F. Kala

Javor klen v Hlubokém u Kunštátu (obvod 460 cm)

Smrk ztepilý mezi Drnovicemi a Kunicemi (obvod 455 cm, výška 50 m)

Jasan ztepilý u Visky u Kunštátu (obvod 465 cm)

ze šesti lip vysazených v obci po roce 1620. Větší lípa má obvod 732 cm a nízký kmen s otevřenou dutinou; patří k největším v kraji. Stojí před domem manželů Sedláčkových, kteří již několikrát požadovali její vyhlášení památným stromem a sami zajistili, aby byla ošetřena. Druhá lípa roste za školou, má obvod 570 cm, ale větší korunu a kmen bez otvoru do dutiny. Pozornost si zaslouží také jirovec s obvodem kmene 437 cm, který roste u silnice ze Sulíkova do Křetína.

- Obrovský smrk ztepilý se skrývá v údolí mezi Drnovicemi a Kunicemi. Je asi 50 m vysoký a obvodem 455 cm se řadí na čtvrté místo mezi známými jednokmennými smrků v ČR. Vyrovná se boubínským pralesním velikanům a je mohutnější než vloni uschlý památný smrk (432/39) z nedaleké Lysické obory. Stojí na dně údolí v blízkosti potoka. Jednostranná koruna, jejíž spodní větve teprve v poslední době zasychají, svědčí o tom, že původně býval okrajovým stromem. Kmen je dole nakloněn a vrcholek byl v minulosti poškozen, zdravotní stav stromu se ale zdá dobrý. Kořenové náběhy vytváří z jedné strany sedátko porostlé mech, na něž je možné usednout a rozjímat nad staletími, které strom pamatuje.
- Velmi působivý je starý javor klen v Hlubokém u Kunštátu. Prohnutý kmen o obvodu 460 cm má dole velký nádor a zarůstající poranění. Spirálovité stočení kmene vypovídá o síle větrů, kterým zde javor musí vzdorovat, a také tlusté, boulovaté větve svědčí o jeho velkém stáří. Javor roste za okrajovými domy pod lyžařským svahem. Jeho zanedbané okolí tvoří zchátralá kůlnička a houština bezových keřů.
- Z buků lesních je obvodem 560 cm největší impozantní dvoják na okraji lesa jižně od Rudice. Jeho kmeny mají každý čtyřmetrový obvod. Bukový dvoják u Lubě je

Jirovec maďal ve Svitávce (obvod 465 cm)

menší, má obvod 515 cm, zato stojí přímo u silnice, ve směru na Hluboké Dvory. Je to pěkný starý strom. V dutině jednoho z kmenů mají hnízdo včely, které vletují malým otvorem po odlomené větvi.

- Skupina mohutných stromů, ve které jsou zastoupeny buky, dub, borovice a smrky, byla ponechána okolo prameniště potoka východně od Lažan jako ozdoba rozlehlých lesů Hořické vrchoviny. Mohutnost největšího buku je působivá: rovný, sloupovitý kmen měří v obvodu 425 cm a rozdvouje se teprve ve výšce 18 m, koruna dosahuje do výšky více než 40 m. Strom má perspektivu dalšího růstu, protože není přestárlý, škoda jen zranění na kořenových náběžích.
- Majestátními stromy jsou dva topoly černé u Letovic, vpravo od státní silnice při příjezdu od Brna. Větší z dvojice má mohutný vysoký kmen o obvodu 575 cm a výšku asi 30 m. Druhý je silně poškozen bleskem. Má obvod 510 cm.
- Dva jasanů ztepilých u osady Víška mohly původně patřit ke stromoradii podél cesty do Kunštátu. První má obvod 465 cm, druhý asi 450 cm (v létě se měří špatně, mají v něm hnízdo sršni).
- Krásný solitérní jirovec najdeme ve Svitávce, u autobusové zastávky u mateřské školy. Je to dvoják se souběžnými kmeny srostlými do téměř čtyřmetrové výšky. Zaujme nejenom rozměry, měří v obvodu 465 cm, ale také jen nepatrným napadením klíněnkou jirovcovou. Dobrou duší, která každoročně pálí jeho listí, je paní bydlící v sousedství. Je dobře, že jsou takoví lidé, kteří mají stromy rádi a dovedou pro ně něco udělat. Také druhý jirovec ve Svitávce, u křížku na žluté turistické značce směrem k Sebranicím, vypadá zdravě. Má obvod 395 cm.
- Mimořádným stromem je stará, dutá olše lepkavá u rybníčku v Pilském údolí, na břehu Bělé. Chadt znal před sto lety jako největší v Evropě olši s obvodem kmene 380 cm (rostla ve Vestfálsku) a tato je jen o málo menší, její obvod měří 365 cm. Několik metrů od ní stojí jilm vaz, také velký strom s obvodem 410 cm.
- Královnou lesů Dražanské vrchoviny bývala v minulosti jedle bělokorá. V současné době je velkých jedlí málo a nemohou se rovnat jedli, která byla koncem 19. století poražena v lokalitě Skály v revíru Protivanov, měla průměr kmene 120 cm a stáří 360 let. Právě pro vzácnost velkých jedlí by si ochranu zasloužila jedle u Těchova, vitální strom, který při obvodu 300 cm a výšce 37 m již lze považovat za mohutný.
- Málo pozornosti se dostává i některým výjimečným stromům v zámeckých parkových areálech,

jako jsou např. jeřáb břek (obvod 320 cm) a jedle obrovská (396 cm) v Lysické oboře, trnovník akát (415 cm) v Letovicích, habr obecný (340 cm) v Šebetově nebo javor mléč (435 cm) a javor babyka (395 cm) v Rájci-Jestřebí, které patří k největším jedincům svých druhů v ČR.

Doufejme, že se nejvýznamnějším opomíjeným stromům okresu Blansko dostane potřebné ochrany a zviditelnění, aby byly zachovány do budoucna a o setkání s nimi nebyl ochuzen nikdo, kdo se těmto krásným velikanům dokáže obdivovat.

Buk lesní u Rudice (obvod 560 cm)

Jeřáb břek v Lysické oboře (obvod 320 cm)

8. zasedání konference smluvních stran CBD: odpočítávání do roku 2010

1. část

Jan Plesník

Úmluva o biologické rozmanitosti (*Convention on Biological Diversity*, **CBD**) se od většiny mezinárodních mnohostranných úmluv, zabývajících se rozmanitými otázkami péče o životní prostředí, odlišuje přinejmenším ve dvou ohledech. Neřeší určitou, byť bezpochyby důležitou environmentální otázku jako je kupř. úbytek horní ozónové vrstvy nebo ochranu a udržitelné využívání mokřadů, ale zaměřuje se na širokou, s trochou nadsázky všeobíhající problematiku biologické rozmanitosti (biodiverzity). Úmluva prohlašuje ochranu biodiverzity za společný zájem celého lidstva. Kromě ochrany biodiverzity na všech hlavních úrovních, klade (na rozdíl od některých jiných, přísně protekcionářských úmluv) důraz také na udržitelné využívání jejích složek. CBD dostala do vínku i politicky vyhocenou otázku rovnoprávného a spravedlivého rozdělování přínosů, vyplývajících z využívání genetických zdrojů, biotechnologické postupy nevyjímaje. Široké zaměření úmluvy je výhodné i nevý-

několik let. Mezi smluvními stranami CBD nakonec převládá názor, že dokud přesně neznáme možné dopady geneticky modifikovaných organismů (GMO) na biodiverzitu, měl by být pohyb některých živých geneticky upravených organismů přes hranice států regulován určitou právní normou. Připomeňme, že termínem **geneticky modifikovaný organismus** označujeme nositele nové kombinace dědičného materiálu, získané některým z postupů soudobé biotechnologie.

Tato skutečnost pochopitelně neznámá, že by smluvní strany CBD považovaly biologickou bezpečnost za největší hrozbu pro celosvětovou biodiverzitu. Spíše odráží to, že se nakonec vlády zemí, které na sebe převzaly závazky CBD, shodly na nutnosti protokolů na toto téma mít. Pokusy připravit obdobnou právní normu o ochraně lesní biodiverzity, k biodiverzitě šetrné turistice nebo o invazních nepůvodních (někdy označovaných poněkud expresivně jako „vetřelecké“) druzích, které ohrožují jiné druhy, biotopy nebo celé ekosystémy, skončily na samém počátku.

Proč vůbec o rozsahu Úmluvy o biologické rozmanitosti hovoříme? Pokud si pozorně přečteme text úmluvy, budeme překvapeni, jak málo konkrétních povinností z něj pro smluvní strany vyplývá. Namísto podrobných protokolů rozpracovávají cíle CBD jak **tematické pracovní programy**, tak **průřezové činnosti**. Tematické pracovní programy (např. biodiverzity lesních ekosystémů) pojmenovávají hlavní problémy v ochraně a udržitelném využívání základních biomů nebo typů ekosystémů a současně vymezují časový rámec a způsoby, jak dosáhnout při jejich realizaci odsouhlasených cílů. Kromě tematických programů, pravidelně aktualizovaných rozhodnutími konference smluvních stran (COP) na základě doporučení Poradního orgánu pro vědecké, technické a technologické záležitosti (*Subsidiary Body on Scientific, Technical and Technological Advice*, *SBSTTA*), smluvní strany realizují CBD prostřednictvím průřezových činností. Ty představují aktivity, které by se podle možností měly prolínat všemi tematickými pracovními programy. Patří mezi ně již zmiňovaný přístup ke genetickým zdrojům a rozdělování zisků z jejich využívání včetně soudobých biotechnologických postupů, udržitelné využívání složek biodiverzity, předávání a výměna technologií, chráněná území, ekosystémový přístup, indikátory a monitorování biodiverzity, biodiverzita a globální změna podnebí, Světová strategie ochrany rostlin, hodnocení vlivu člověka na životní prostředí (EIA a SEIA), Světová taxonomická iniciativa (GTI), invazní nepůvodní druhy, biodiverzita a turistika, čl. 8(j) – úloha domorodého obyvatelstva a místních společenství při naplňování CBD, odpovědnost a náhrada škod za poškozování biodiverzity, ekonomika, obchod a motivační opatření, finanční zdroje a financování realizace CBD rozvojovými zeměmi a zeměmi s transformujícím se hospodářstvím, vědecko-technická spolupráce a mechanismus výměny informací o biodiverzitě včetně informačního systému (CHM), informování, vzdělávání a uvědomování veřejnosti (CEPA)

Atlantský deštný prales je považován za (na jednotku plochy) druhově nejbohatší ekosystém na Zemi. Jeho současná rozloha představuje jen nepatrný zlomek původní plochy

hodné zároveň právě proto, že je téměř nemožné je rozumným způsobem postihnout, ale na druhou stranu v něm najde svou upřednostňovanou problematiku skoro každý zájemce o biologickou rozmanitost.

Situaci navíc ztěžuje skutečnost, že CBD byla v době sjednávání začátkem 90. let 20. století chápána spíše jako rámcová úmluva. Vymezuje nejmenšího společného jmenovatele, na němž byli vyjednávači ochotni se shodnout. V té době se mělo za to, že jednotlivé otázky budou podrobně řešit později dojednané právně závazné protokoly.

Doposud byl k Úmluvě o biologické rozmanitosti sjednán jediný protokol – *Cartagenský protokol o biologické bezpečnosti*. Ani jeho dojednání rozhodně nebylo snadnou záležitostí a zabralo

a spolupráce s ostatními úmluvami, mezivládními a nevládními organizacemi a iniciativami.

Po té, co CBD nabyla účinnosti, se smluvní strany zaměřily právě na přípravu a schválení tematických pracovních programů a průřezových témat. Teprve v r. 2001 se v rámci CBD začalo s přípravou strategického plánu, který měl stanovit nepochybné priority při naplňování úmluvy do r. 2010 (viz *Ochrana přírody*, 58, 180 – 183, 2003). Značné podpory se CBD dostalo v období 2001 – 2003, kdy se vrcholní politici v celosvětovém měřítku, v širší pojeté Evropě i v EU zavázali podstatně omezit nebo dokonce zastavit úbytek biologické rozmanitosti na všech jejích základních úrovních.

Klíčová úmluva, jakou CBD bezesporu je, si musí vytvořit všeobecně přijímané a rozumné mechanismy, umožňující její realizaci. Vzhledem k tomu, že úmluva je účinná více než 12 let, měl by být oprávněný důraz kladen na její naplňování. Napovédět, na kolik pokročily smluvní strany při realizaci CBD, mělo 8. zasedání konference smluvních stran 20. – 31. března 2006 v Curitibě v Brazílii (bezprostředně navazovalo na 3. zasedání konference smluvních stran CBD, sloužící jako zasedání smluvních stran Cartagenského protokolu).

Volba na Curitibu nepadla náhodou. Rychle se rozvíjející velkoměsto na jv. země mohlo účastníkům konference poskytnout bezpochyby větší bezpečnost než velkoměstské aglomerace. A co víc, jak samotná Curitiba, tak stát Paraná, jehož hlavním městem se stala, představují nejen v Brazílii, ale v celé Latinské Americe průkopníky v ochraně životního prostředí.

Druhý největší brazilský deštný prales, atlantský deštný prales, patří mezi pět nejvýznamnějších celosvětových „horkých míst biologické rozmanitosti“ (*biodiversity hotspots*). Jako „horké místo“ označujeme oblasti s vysokou druhovou bohatostí (počtem druhů), značným počtem endemitů a vysokým stupněm poškození původních biotopů lidskou činností. Odborníci se domnívají, že se v atlantském deštném pralese vyskytuje 2 100 druhů suchozemských obratlovců a 10 000 druhů rostlin. Atlantský deštný prales kdysi pokrýval 15 % brazilského území. Dnes z něj zůstaly zbytky, poněkud právě ve státu Paraná: UNESCO je vyhlásila jako biosférickou rezervaci. Odhaduje se, že stát Paraná přišel od r. 1905 celkově o 97 % původních lesů.

Aby podpořila migraci některých živočichů mezi zbývajícím přírodními biotopy, přistoupila vláda státu Paraná k vytváření biokoridorů. Úbytek ohrožených druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů i samotného atlantského pralesa se snaží zastavit vzdělávacími programy, zaměřenými na zemědělce. Zdá se to neuvěřitelné, ale drobní rolníci ve státě Paraná vyrábějí 88 % zemědělské produkce celé Brazílie. Jiný projekt usiluje o obnovu vegetace podél řek a o navrácení celých povodí do přírodě blízkého stavu. Kromě toho stát Paraná významným způsobem podporuje zřizování soukromých chráněných území a rozšiřování organického zemědělství. Podle rozhodnutí místní vlády by všechny školní jídelny měly přednostně používat výrobky organického zemědělství. Jako první brazilský stát vůbec Paraná přijala právní normu, nařizující výrobcům a prodejcům značení geneticky modifikovaných zemědělských výrobků, zejména sójových bobů a osiva. Chráněná území dnes pokrývají ve státě Paraná 37 000 km², tedy 18,5 % jeho celkové rozlohy.

V rekultivovaném lomu v jedné z novějších městských čtvrtí byla v r. 1992 u příležitosti UNCED otevřena univerzita pro studium při zaměstnání, zaměřená právě na problematiku životního prostředí. Jedná se o vůbec první školu tohoto typu na světě. Nese jméno jednoho z iniciátorů jejího zrodu, proslulého francouzského oceánografa a ochránce životního prostředí Jeana Jacquese Cousteaua.

Na curitibské jednání se registrovalo 4 080 delegátů. Zastupovali nejen 160 států, které se staly smluvními stranami CBD, dále Evropská společenství, ale i další vlády, mezinárodní mezivládní organizace včetně institucí OSN, univerzity a vědeckovýzkumná pracoviště. Více než tisícovku delegátů vyslaly do Curitiby nevládní organizace a občanská sdružení. Ve srovnání s jinými obdobnými akcemi byl v mnohem větší míře zastoupen i soukromý sektor. Organizátorům pomáhalo i 4 000 dobrovolníků z celé země, poněkud studentů a seniorů.

Organizátoři se snažili pojmout zasedání tak, aby co možná nejméně poškozovalo životní prostředí. Na výzvu nositelky Nobelovy ceny míru Wangari Maathiové slíbil guvernér státu Paraná na počest 8. zasedání konference smluvních stran CBD vysadit na území státu do konce r. 2006 8 milionů stromů. Hnutí *Zelený pás*, založené původně v Keni právě Maathiovou, vysadí v letech 2006 – 2008 stromy jako náhradu za papír, spotřebovaný za toto období sekretariátem CBD. V předvečer zasedání oznámil brazilský prezident Luiz Inácio Lula da Silva, že svým dekretem v nejbližších třech letech vyhlásí jako nová chráněná území část amazonského pralesa o rozloze 64 000 km², tedy ploše dvakrát tak velké jako Belgie:

Soustavu vodopádů na řece Iguazú na brazilsko-argentinské hranici vyhlásilo UNESCO světovým dědictvím. Počet vodopádů kolísá podle množství vody v řece mezi 150 – 300, jsou celkově široké 4 km a padají z výšky až 90 m. Na snímku pohled do Dávlova chřtánu z brazilské strany

7 z těchto plánovaných rezervací se nachází na západě státu Pará, oblasti silně poznamenané ničením životního prostředí a spory o pozemky, 5 jich spadá do státu Amazonas. Jejich cílem je zajistit, že výstavba plánované transamazonské dálnice nezpůsobí nekontrolované odlesňování sousedících území tak, jak tomu bylo vždy v minulosti. Vláda státu Amazonas by k tomu, aby chráněná území plnila své funkce, potřebovala přinejmenším desetkrát více finančních prostředků, než má v současnosti k dispozici. Snahou brazilské vlády je v budoucnosti chránit původní biotopy na ploše 500 000 km². Ministryně životního prostředí Marina Silvová, která zasedání předsedala, si získala popularitu mezi delegáty rozvojových zemí i nevládních organizací viditelnou snahou podstatně omezit odlesňování, zejména ničení amazonského pralesa. Od chvíle, kdy nastoupila do úřadu, se v Brazílii snížilo odlesňování o plných 30 %! I když úbytek lesů zůstává ve zmiňované zemi i nadále vysoký a je větší než v době konání UNCED, důslednost Silvové si jistě zaslouží uznání. Podařilo se jí kupř. přesvědčit velké brazilské firmy, které se vůbec nezabývají těžbou a zpracováním dřeva, aby investovaly 250 milionů USD (5,6 miliardy Kč) do zalesňování ploch, které kdysi byly přírodním lesem, a to i přesto, že dvě třetiny rozlohy Brazílie stále pokrývá přirozená vegetace.

Největší pozornost delegátů a hostů 8. zasedání kon-

ference smluvních stran CBD vzbuzovala již zmiňovaná politicky ožehavá **otázka přístupu ke genetickým zdrojům a rozdělování přínosů vyplývajících z jejich využívání**, zkracovaná podle svého označení v angličtině na **ABS**. Úmluva totiž vychází z předpokladu, že státy mají suverénní právo na své biologické zdroje, ale současně odpovídají za ochranu biodiverzity na svém území a za využívání biologických zdrojů udržitelným způsobem. Uvedená samozřejmost tohoto tvrzení je jen zdánlivá: do sjednání CBD byly genetické zdroje nezávisle považovány za majetek buď nikoho, nebo všech. Po delší a místy poněkud vzrušené diskusi se smluvní strany dohodly, že se dohodnou. Konkrétně, že do r. 2010 dospějí ke shodě, jak vlastně má vypadat mezinárodní režim, upravující využívání genetických zdrojů v mezinárodním měřítku. Zůstává otevřenou otázkou, zda půjde o jediný právně závazný protokol obdobný Cartagenskému protokolu o biologické bezpečnosti, nebo zda jej bude tvořit několik směrnic či zásad, doplněných úmluvami, sjednanými v rámci FAO. Stejně dopadla jednání o další části ABS, mezinárodně uznávaném certifikátu, jenž by umožnil jednoznačně určit původ určitého genetického zdroje. Smluvní strany již dnes mohou při výměně genetických zdrojů postupovat podle vzájemně dohodnutých podmínek a na základě předběžného souhlasu.

Jen 23 smluvních stran CBD již přijalo pro přístup ke genetickým zdrojům a rozdělování přínosů z nich vyplývajících určitá pravidla a pouze necelá polovina ze zemí, pro něž je CBD závazná, jmenovala instituci, zodpovědnou za tuto problematiku v celostátním měřítku.

Pro někoho může být skutečnost, že státy dospěly k dohodě, že se přístup ke genetickým zdrojům bude řídit mezinárodním režimem, a to v souladu s cíly CBD, málo. Na druhou stranu, v ideologicky motivované debatě může být tento příslib určitým východiskem, zvláště vezmeme-li v úvahu, že úmluva v této záležitosti dlouhou dobu přeshlapovala na místě, pokud vůbec přeshlapovala.

Co je a co není genetický materiál, stanovuje Úmluva o biologické rozmanitosti značně široce. Jako *genetický materiál* označuje jakýkoli materiál rostlinného, živočišného, mikrobiálního nebo jiného původu, který obsahuje funkční geny (jednotky dědičnosti). *Genetickým zdrojem* potom rozumíme genetický materiál skutečné nebo potenciální hodnoty, a to včetně produktů soudobých biotechnologických postupů. Je zřejmé, že genetické zdroje jsou v tomto pojetí podmnnožinou *biologických zdrojů*.

Biopirátstvím máme na mysli činnost, kdy jsou konkrétní genetický zdroj nebo tradiční znalost jeho využívání získány bezplatně v rozvojové nebo postkomunistické zemi bez jejího předcházejícího souhlasu a poté patentován v určitém hospodářsky vyspělém státě, nejčastěji nadnárodní farmaceutickou nebo zemědělskou firmou. Podle mezinárodního práva se patent vztahuje na inovace, takže vylučuje tradiční postupy, předávané z generace na generaci (viz níže). Dohoda o obchodních právech duševního vlastnictví (*Trade Related Intellectual Property Rights, TRIPS*), uzavřená mimo strukturu OSN v rámci Světové obchodní organizace (WTO), na rozdíl od CBD neuznává svrchovanost států a komunit nad jejich genetickými zdroji. Vychází totiž z předpokladu, že účinná práva na genetický zdroj má jedinec nebo firma jen tehdy, pokud si je nechají patentovat. Vlastník patentu má potom možnost jej obchodně využívat obvykle 17 – 20 let. Zejména rozvojové státy požadují, aby alespoň patenty, založené na tradiční znalosti určité složky biologické rozmanitosti, byly vyloučeny z platnosti TRIP.

Více než 70 % léčiv, které vykazují nadějně výsledky při léčení a předcházení rakovině, pochází z rostlin, žijících v tropických deštných pralesích. Alkaloidy z madagaskarské rostliny *Cataranthus roseus* tvoří základ dvou léků proti rakovině. Díky jim se pravděpodobnost, že dítě přežije leukémií, zvýšila z původních 5 – 25 % na současných 80 %. Firma, která je

vyrábí, získává jejich prodejem 100 milionů USD (2,2 miliardy Kč) ročně. Dokonce i v tak hospodářsky vyspělé zemi jako jsou USA pocházejí aktivní látky ve 40 % všech předepsaných léků z rostlin, mikroorganismů a živočichů a nejsou připravovány synteticky. Výmluvná zpráva, uveřejněná v průběhu konference Edmondsovim ústavem ve spolupráci s Africkým střediskem pro biologickou bezpečnost, dokumentuje 36 příkladů biopirátství.

Zastánci nekontrolovaného přístupu ke genetickým zdrojům a jejich neomezeného využívání argumentují nejčastěji tím, že vývoj vlastních preparátů stojí farmaceutické nebo kosmetické firmy velké peníze. Tvrdí totiž, že tradiční znalost některých složek biodiverzity (viz výše) představuje často jen podnět pro finančně náročný výzkum, zkoumané organické sloučeniny jsou poté významně změněny a následně vyráběny synteticky. Zkušenosti z činnosti Světové banky a Mezinárodního měnového fondu ukazují, že finanční prostředky se jen málokdy dostanou k těm, kteří je potřebují nejvíce. Navíc podle těchto názorů nesouvisí většina hospodářských činností v ekonomicky vyspělých státech s patenty, takže CBD připravovaný mechanismus přístupu ke genetickým zdrojům a rozdělování přínosů z jejich využívání problém neřeší. Odpůrci mezinárodního mechanismu pro ABS rovněž zpochybňují, zda je tak širokou problematiku s přemírou možných konkrétních situací vůbec možné postihnout jediným způsobem.

Delegáti konference byli svědky protestů bezzemků, žádající další půdu tak, jak jim bylo přislíbeno v probíhající pozemkové reformě, tentokrát pod heslem práva na biologické zdroje. V Latinské Americe totiž 5 % obyvatelstva vlastní 80 % veškeré půdy. Na druhou stranu střídavé polaraření, kdy rolníci hospodaří na vykáčené parcele do doby, dokud ji zcela nevyčerpají, a přesunou se jinde, je oprávněně považováno za významnější příčinu odlesňování než samotná těžba dřeva.

Také debata o **technologiích, řídicích rostlinné geny**, se nesla v často nesmiřitelném ideologickém duchu a smluvní strany se v ní opět rozděly do dvou táborů, ne nepodobných jednání o přístupu ke genetickým zdrojům a rozdělování přínosů vyplývajících z jejich využívání. Jejím nejpodstatnějším výstupem zůstává prodloužení zákazu ověřovat uvedené biotechnologie v terénních podmínkách (podle většiny delegátů chybějící údaje, bez nichž nemá smysl se pokoušet vyhodnotit možný dopad zmiňovaných biotechnologií na biodiverzitu). Neuspěl tak návrh oponentů včetně Rakouska, hovořícího jako předsedající země jménem EU, aby byly jednotlivé technologie, řídicí geny, pečlivě posuzovány případ od případu.

Technologie, řídicí rostlinné geny (*Genetic Use Restriction Technologies, GURT*), zahrnují biotechnologické metody, produkující geneticky upravené rostliny, u nichž můžeme podle potřeby jejich geny „zapínat“ nebo „vypínat“. Tzv. *terminátora* produkují rostliny, které se stávají po jedné vegetační sezoně sterilní. Někdy je proto označujeme s určitou nadsázkou jako „sebevražedná semena“. Rolníci by se tak jejich setbou dostali do situace, kdy by si nemohli uložit stranou část úrody obilí nebo kukuřice jako osivo pro příští sezonu. Na jaře by museli znovu semena nakoupit u velkých biotechnologických firem. Uvažuje se dokonce i o *verminátorech*, tedy rostlinách, produkovaných tzv. „technologii zrádce“, u nichž některé žádoucí procesy jako je právě produkce semen začnou probíhat teprve tehdy, když se do jejich organismu dostanou určité agrochemikálie: obvykle je vyrábí stejná firma, která prodává vlastní rostliny. OSN odhaduje, že na odkládání části úrody na výsev v příštím roce nebo na výměnu se sousedy závisí na celé planetě existenci na 1,4 miliardy lidí, hlavně chudých rolníků v rozvojových zemích. Americké, kanadské a evropské firmy, jež uvedené technologie vyvíjejí prozatím v laboratořích (zatím známe jediný případ, kdy byly GURT testovány ve sklenicích, a tím je americká firma Delta & Pine Land, největší světový producent bavlníkových semen), argumentují jejich vysokým výnosem a zejména tím, že právě produkty GURT, hlavně verminátory, na

Mravenečník velký (*Myrmecophaga tridactyla*) obývá v Brazílii jak savany, tak lesy. V důsledku pronásledování lidmi již byl na mnoha místech vyhuben. Všechny snímky foto J. Plesník

rozdíle od jiných geneticky modifikovaných organismů můžeme, pokud by se ukázalo, že působí negativně na okolní prostředí nebo lidské zdraví, vypnout. Poukazují na to, že vzhledem k ceně jsou GURT určeny spíše pro zemědělce z hospodářsky vyspělých států. V r. 2005 získala výše zmiňovaná firma spolu s Ministerstvem zemědělství USA patenty na GURT v EU a Kanadě.

Všechny tematické pracovní programy, přijaté až dosud CBD, jsou zaměřené na biodiverzitu hlavních typů ekosystémů. **Ostrovní biodiverzita** se z tohoto přístupu poněkud vymyká, už proto, že ostrovní ekosystémy představují ekokomplexy, složené přinejmenším ze dvou základních typů ekosystémů.

Na Zemi existuje více než 100 000 různě velkých ostrovů, které jsou domovem více než půl miliardy lidí. Plocha všech ostrovů zaujímá, pokud k ní připočteme i výsostně vody ostrovních států, šestinu celkové rozlohy naší planety.

Důvodů, proč se smluvní strany rozhodly rozšířit soubor tematických pracovních programů právě o ostrovní biodiverzitu, najdeme hned několik. Zejména velké ostrovy a souostrovní ležící v tropech a subtropích se vyznačují velkým počtem druhů (druhovou bohatostí neboli alfa-diverzitou) planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Naopak i na rozlohou malých, ale od pevniny dostatečnou dobu oddělených ostrovech se mnohdy mohly vyvinout nové druhy, vyskytující se právě jen na nich: jedná se o modelový příklad endemismu.

Stát Paraná podporuje v projektu „Žádný domácí odpad“ jeho důslednou recyklaci. Podíl recyklovaných lahví a plechovek je tady jeden z nejvyšších na světě

Podle ostrovní biogeografie, jejíž základy byly formulovány na konci 60. let 20. století, souvisí jak počet druhů, tak rychlost jejich obměny matematickým způsobem na velikosti ostrova: malé ostrovy osídluje méně druhů, které na nich vymírají rychleji. Počet druhů se rovněž zvyšuje se stářím ostrova a klesá se vzdáleností od nejbližšího zdroje jedinců schopných jej osídlit, obvykle pevniny. Brzy se ukázalo, že alespoň část zmiňovaných zákonitostí platí i pro izolované plošky určitého biotopu na pevnině, označované jako „pevninské ostrovy“.

Není divu, že 104 z celkem 218 oblastí, v nichž se soustřeďují endemické ptačí druhy, se nachází na ostrovech. Téměř každé třetí „horké místo“ světové suchozemské biodiverzity neleží na pevnině. Vody v okolí tropických ostrovů hostí 12 z 18 dosud známých center mořského endemismu.

Izolovanost ostrovů s sebou ovšem přináší i další charakteristickou vlastnost *bioty* (živé složky ekosystémů), a to je její zvýšená zranitelnost zásahy z vnějšího prostředí (*disturbancem*). Zejména na ostrovech, kde se přirozeně nevyskytovali žádní predátoři, znamenal příchod lidí citlivý zásah do původních populací a společenstev volně žijících živočichů. Nepřekvapí nás, že se na ostrovech (ve srovnání s pevninskými neizolovanými ekosystémy) projevil výrazně vliv invazních nepůvodních druhů, které ohrožují jiné druhy, biotopy a ekosystémy.

Podle nejnovějších údajů známe na Zemi celkem 595 lokalit, v nichž se vyskytuje celá populace jednoho nebo více globálně ohrožených druhů flóry a fauny: 218 těchto ploch bychom našli na ostrovech či souostrovích. Více než 70 % savčích druhů, které od r. 1500 prokazatelně především působením člověka zcela vymizely, osídlovalo výlučně ostrovy.

Další, nezanedbatelná příčina, proč se bude Úmluva o biologické rozmanitosti zabývat podrobně a dlouhodobě ostrovní biodiverzitou, je spíše politická. Řada ostrovních států patří v celosvětovém měřítku mezi hospodářsky nejméně vyspělé státy: jmenujme alespoň karibské Haiti, africký Madagaskar či Kapverdské ostrovy nebo malé státy Kiribati, Vanuatu a Šalamounovy ostrovy v Tichém oceánu. Schválení samostatného tematického programu CBD 8. zasedáním konference smluvních stran pro ně mj. znamená, že v mezinárodních institucích jako je Světová banka a Světový fond životního prostředí (GEF) a v oficiální rozvojové pomoci, poskytované ekonomicky rozvinutými státy, snadněji dosáhnou na finance, určené na naplňování Úmluvy o biologické rozmanitosti.

Ochrana přírody v Malajsii

Zdeněk Hanč

Malajsie je moderní země s vyspělou ekonomikou. Každý kdo navštívil Kuala Lumpur, chápe, že se o zemi třetího světa nedá vůbec hovořit. Stovky mrakodrapů, perfektní infrastruktura, moderní elektronika, moderní a fungující tisíci-kilometrová dálnice – to jsou chloubky Malajsie.

Na druhé straně, Malajsie je také země ležící v tropickém pásu a nabízí i jiné hodnoty. Nejstarší tropické deštné pralesy, korálové útesy, nádherné hory a jeskyně. Větší plocha státu se rozkládá na ostrově Borneo (státy Sabah a Sarawak), zbytek leží na Malajském poloostrově a také sem patří několik ostrovů.

V Malajsii žije jen 20 milionů obyvatel při hustotě 70 obyvatel na 1 km², což je na poměry jihovýchodní Asie komfortní nelidnatost. Také je na první pohled vidět, že příroda zde zůstala i mimo chráněné oblasti, alespoň zatím. V sousedním Thajsku je situace odlišná, žije zde 60 milionů lidí, země má několik desítek národních parků, ale mimo parky je naprostá většina lesů úplně zdevastovaná a vykácená.

Systém územní ochrany

V Malajsii se nachází 13 národních parků, z toho 3 na pevnině

NP Taman Negara

Deštný prales v NP Taman Negara

Všechny snímky foto Z. Hanč

a na malajském Borneu leží 11 parků. Dále se zde nachází 9 mořských parků a několik rezervací (Wildlife Sanctuary).

Národní park Taman Negara

V roce 1938 založil sultán rozsáhlý národní park o rozloze 4343

km². Jedná se o nejstarší prales na Zemi, který zde roste nepřetržitě 130 milionů let!

Hlavní cíle ochrany v NP jsou (zdroj Department of Wildlife and National Parks v Kuala Lumpur):

- ochrana flóry, fauny a udržení ekosystémů tropického deštného lesa,
- propagace flóry a fauny,
- využití NP jako udržitelné rekreační oblasti,
- ochrana všech objektů a míst historického, estetického nebo vědeckého zájmu,
- zajištění přírodní laboratoře pro výzkum druhů a jejich prostředí v tropickém deštném lese.

Prales roste na sedimentových horninách s vápencovými a žulovými výchozy, lidské osídlení je staré asi 2000 let, dodnes zde žijí domorodci kmene Orang Asli, živící se plody a lovem foukačkou. Nadmořská výška je 61 – 2187 m n.m. Druhová bohatost je fantastická a soustředěná do 4 vegetačních stupňů – nížinný dipterokarpový les, horský dipterokarpový les, horský dubový les a horský vřesovcový les. Roste zde 14000 druhů popsaných rost-

Čajové plantáže v Cameron Highlands

Otakárek *Troides amphrysus* (druh CITES), ostrov Tioman

lin. Z fauny zde žijí např. slon, tygr, nosorožec, gaur, tapír, medvěd malajský, giboni, siamangové, makaci.

Turistika a ochrana přírody v národním parku

Návštěvníci mohou NP navštívit ze 4 přístupových míst. Poplatek za licenci ke vstupu je 1 RM, poplatek za rybaření je 10 RM, za fotoaparát 5 RM, noční safari 40 RM. V NP je 16 ubytovacích zařízení (kempy, chatky, bungalovy, hostely), ubytování v kempu – stan: 1 RM/noc, postel v hostelu 10 RM/noc, pronájem chatky 40 RM/noc. (1 RM = 6 Kč v roce 2005). Ceny jsou velice přijatelné a NP navštíví ročně 40 000 turistů. Je-li to dobře nebo ne, nedokážu posoudit. Jednou stranou ekoturistika lidem ukáže význam pralesa, na straně druhé se některé lokality příliš narušují a hrozí negativní vlivy. Ochranné pásmo parku není, a tak těsně před branou správy NP v Sungai Relau jsou čerstvě vykáčené stovky hektarů původního pralesa stejných kvalit, jen prostě nebyl chráněn.

Mořský park Tioman

Tioman – je největší ostrov ze

skupiny 64 vulkanických ostrovů, vzdálený cca 60 km od východního pobřeží Malajského poloostrova. Je rozloha je 38 x 19 km, nejvyšší hora má přes 1000 m n.m. Z přírodovědného a ochrannářského hlediska je to ráj na zemi. Ostrov je z 90 % pokryt původním primárním deštivým pralesem, pouze pobřežní pás cca 20-30 m široký je mírně pozměněn. Kromě nepřeberného množství druhů korálových ryb se v přírodě můžeme setkat například s varany, scinky, gekony, kobrou královskou, makaky, kaloni, mnoha druhy ptáků, atd.

Na ostrově žije pár set stálých obyvatel, kteří žijí z ekoturistiky a navazujících služeb. Zajímavostí je, že zde nejsou silnice, pouze úzká asfaltka pro kola a motorky a mini-letišť doslova vtěsnané na úpatí pohoří. Ostrov je vyhlášen jako Marine National Park – mořský národní park s důrazem na ochranu tropických korálových útesů, které jsou zde velmi bohaté.

Obyvatelé dobře vědí, že hlavním magnetem pro turisty je nedotčená příroda. Mnoho bungalovů nabízí možnosti potápění a šnorchlování, atraktivní jsou i treky do pralesa. Ceny služeb a ubytování nejsou

vysoké a poptávka je obrovská. Spokojen je jak zákazník tak provozovatel.

Nechráněné území

Je nepřehlédnutelné, jakým způsobem se devastuje deštivý les mimo národní parky, především v dostupných rovinatých polohách. Např. v jižní části Malajsie, mezi Mersingem a Kuala Lumpur projíždíte stovky km naprosto zničenou přírodou, nekonečnými palmovými plantážemi, pastvinami a umělou pouští. Velkoplošným vykáčením pralesa vzniká prakticky poušť, kde jsou vysázeny malé sazeničky olejových palm.

Naopak v hornatých a obtížně přístupných částech země jsou doposud ještě rozsáhlé pralesy. Typickým příkladem je turisticky proslavená **Cameron Highlands**. V centru vysočiny jsou sice tři nekontrolovaně se zvětšující městečka, ale jinak se jedná o rozsáhlé zalesněné území, kde jsou stakilometrové horské pralesy.

Přímo ve městech a v jejich blízkém okolí se o ochraně přírody nedá příliš hovořit. Je zde prakticky větší nabídka než poptávka, některé hotely ve městě krachují a stáva-

Troides broockeiana (druh CITES), Cameron Highlands*Euploea mulciber* vyhledává narušené ekosystémy

Ostrov Tioman

jí se ruinami, zatímco na kopcích rostou stále nové větší „paneláko-hotely“. Výstavba elektrického vedení umístěná do malebných pra-

lesních kopců silně narušila krajin-
ný ráz nejen opticky, ale i silnou
erozí. V odlesněném průseku, který
je vystaven těžkým deštům, slunci

a větru vzniká erozní rýha, která každý rok roste a „stéká“ do dalších lesů. V erozní rýze se šíří stejné invazní rostliny, které rostou kolem všech malajských dálnic. Výstavba dalších a dalších nových silnic, desetimetrové erozní rýhy, výstavba sídlišť na zelené louce (v případě Malajsie v zeleném lese). Stavební problematika je absolutně nezvládnutá. Něco se postaví a když to nefunguje, nechá se být a jde se o kus dál. Lidé, kteří do Cameronovy vysočiny jezdí často, tvrdí, že do přírody je každý rok delší cesta...

Celkově vzato je malajský poloostrov zatím stále z velké části pokrytý deštným lesem a nabízí nepřehledné množství přírodních krás. Avšak vliv člověka a deforestace se stále zvětšuje a civilizace uhlořádává z pralesů každý rok víc a víc. Věřme, že se podaří uchovat ještě některá další území i mimo národní parky.

ZPRÁVY

STÁTNÍ OCHRANA PŘÍRODY

Co nám přinesla povodeň z roku 2002

Ničivé důsledky záplav z konce léta 2002 byly mnohokrát probírány ve všech médiích, nikde však nepadla zmínka, že povodeň měla i některé kladné dopady, alespoň z hlediska ochrany přírody. Příkladem je údolí Blanice v okrajové zóně CHKO Šumava mezi Křečovicemi a Zvěřenicemi nad Záblatím, kde velká voda smetla veškeré stopy někdejší civilizace a vrátila údolí do stavu, který odpovídá představě, jak má vypadat niva podhorské bystriny v nenarušené přírodě. Stalo se to pod soutokem s Malešickým a Křemenným potokem v místech, kde se sevřený kaňon od hradu Hus začíná rozšiřovat, takže niva, ještě v hluboce zaříznutém údolí, místy dosahuje šířky až 250 metrů, což umožnilo volné meandrování a také přeložení toku a vytvoření řady koryt během uvedeného povodně. Výsledkem je niva, kde se střídají vlh-

ké i suché úseky, kde lze vysledovat sice velmi ploché, nicméně zřetelné okrouhlíky, pásy hrubých štěrků i jemných písků a kde se vyvíjí podhorské luhy olše šedé, místy s vrby a porosty střechy, nehledě k dřevinám, které jinak nejsou pro nivy typické, třeba s klenem. Nezapomenutelným dojmem v podletním aspektu působí lučinaté úseky s omějem pestrým a zejména krásně kvetoucí chrpou parukárkou. Mile překvapí nepřítomnost moderních invazivních druhů i značná čistota celého prostředí. Takových úseků větších vodních toků je dnes u nás již jako šafránu a proto nutno vysoce ocenit iniciativu zástupců CHKO Šumava, že zde neprodleně, již roce 2003 (!), vyhlásili přírodní rezervaci na ploše 28 ha a vybudovali naučnou stezku s řadou pěkných panelů. V rezervaci bude možno sledovat nerušenou dynamiku podhorské řeky v úzkém sepětí s vývojem vegetace a drobné fauny, jako málokde jinde v našich zemích.

Gratulujeme !

Vojen Ložek

VI. sněm Českého svazu ochránců přírody

O prvním zářijovém víkendu se na půdě Střední a vyšší odborné školy lesnické v Trutnově sešel VI. celostátní sněm naší největší nevládní organizace na poli ochrany přírody a krajiny – Českého svazu ochránců přírody. Delegáti z celé republiky zde volili nové vedení Svazu. Do čela ČSOP se po čtyřech letech na Ministerstvu životního prostředí vrátil RNDr. Libor Ambrozek, výkonným místopředsedou svazu sněm zvolil Mgr. Václava Izáka.

Sněm samozřejmě pouze nevolil, ale hodnotil i činnost organizace v uplynulých letech a diskutoval o jejím dalším směřování. Hlavní náplní činnosti ČSOP budou i nadále (stejně jako v uplynulém čtvrtstoletí) zejména konkrétní aktivity na ochranu ohrožených druhů, ochrana vzácných lokalit (především formou tzv. pozemkových spolků), péče o krajinu včetně její kulturní složky, ekologická výchova a osvěta a v neposlední řadě celoroční práce s dětmi a mládeží.

Český svaz ochránců přírody má v současné době:

- více jak **9200 členů**,
- **368 základních organizací**, rozmístěných po celé republice,
- **6 kolektivních členů**,
- **2 kluby přátel přírody**.

Těžiště činnosti je ve čtyřech tradičních národních programech – **Ochrana biodiverzity, Místo pro přírodu, Národní síť stanic pro handicapované živočichy a Ekocentra ČSOP** – a ve více jak **120 oddílech mladých ochránců přírody**.

Kancelář ČSOP

Životní jubileum M. Maršákové

RNDr. Marie Maršáková, patrně nejstarší žijící pracovník státní ochrany přírody se 20. prosince dožívá 80 let. Naposledy jsme mohli číst její krátký článek na téma „Můj první ředitel“ v čísle 3 tohoto roku. Vzpomíná zde na prvního ředitele Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody Dr. Jaroslava Veselého. Do oddělení ochrany přírody (tehdy ve Státním památkovém úřadu) nastoupila ještě jako vysokoškolská studentka v r. 1951. Teprve pár let poté došlo k zásadnímu zlomu – v r. 1956 byl přijat první zákon o státní ochraně přírody č. 40/1956 Sb a v r. 1958 vznikl Státní ústav památkové péče a ochrany přírody. V něm

Dr. Maršáková a Dr. Tříška (tehdejší náměstek ochrany přírody SÚPPOP) začátkem 60. let v terénu

a následných organizací ochrany přírody ČÚOP a AOPK ČR, pracovala Dr. Maršáková až do druhé poloviny 90. let, kdy odešla do důchodu. Patřila mezi průkopníky ve státní ochraně přírody, kdy i při pozvolném nárůstu pracovišť ochrany přírody byly vždy možnosti a podmínky velmi skromné, ale podílela se i na polistopadovém rozvoji ochrany přírody pod novým Ministerstvem životního prostředí, který přinesl nové a nesrovnatelné možnosti a také nové problémy a nové výzvy pro ochranu přírody a krajiny. Do dalších let přejeme jubilantce pevné zdraví a dobrou pohodu, která ji nikdy neopouštěla.

Blíže k životní pouti M. Maršákové v Ochrane přírody viz OP č. 2/1997.

bk

Konference k 50. výročí CHKO Moravský kras

13.-15.9.2006 si více než 100 účastníků mezinárodní konference připomnělo 50. výročí vyhlášení Moravského

Deska připomínající Wankelův archeologický náález v Býčí skále s autorem Vladimírem Šebečkem ze ZO ČSS Býčí skála

Foto L. Štefka

krasu chráněnou krajinnou oblastí. Po zahájení konferencí náměstkem ministra životního prostředí RNDr. Františkem Pojerem, náměstkem hejtmána Jihomoravského kraje Ing. Václavem Horákem, Ing. Petrem Mouchou za AOPK ČR a místostarostou obce Vilémovice Ing. Jiřím Zigaem následoval odborný program. V sérii příspěvků byly představeny hodnoty Moravského krasu v řadě oborů neživé a živé přírody, připomenuta byla historie výzkumů jeskyní a úkoly ochrany této krasové oblasti. Ramsarská lokalita Podzemní Punkva byla vzpomenuť v souvislosti s obdobnými krasovými územími. Diskutována byla i otázka možného zařazení Moravského krasu mezi geoparky. Ředitel Zespołu parkow krajobrazowych woj. Śląskiego Mgr. Marek Broda a Dr. Andrzej Tyc (Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec) připomněli více než dvacet let trvající spolupráci těchto polských pracovišť se Správou CHKO Moravský kras. Doc. RNDr. Jaroslav Vašítko, CSc. i za další spoluautory RNDr. Vojena Ložka, DrSc. a RNDr. Michala Horsáka, PhD. představil novou publikaci Měkkýši Moravského krasu. Program prvního dne pokračoval koncertem smíšeného komorního sboru Kantila Křtiny v Punkevních jeskyních a noční prohlídkou jeskyně. I časté návštěvníky krasu překvapila působivá atmosféra nasvícené noční Macochy.

Celodenní terénní exkurze druhého dne konference byla ukončena v jeskyni Býčí skála. Odhalením pamětní desky byl připomenut významný archeologický náález údajného „pohřbu halštatského velmože“ učiněného (a takto interpretovaného) MUDr. Jindřichem Wankelem ve 2. polovině 19. století. Pestrý program byl zakončen exkurzemi do veřejnosti nepřístupných jeskyní Amaterské a Býčí skály a po naučné stezce Macocha.

Leoš Štefka

60 let Ivana Dejmal

17. října oslavil 60. narozeniny ing. Ivan Dejmal, druhý ministr životního prostředí ČR. Přišel z disentu a ihned po listopadu se zapojil do aktivit v ochraně přírody a ochraně životního prostředí se znalostí problematiky a jasnými představami. Stal se jedním z těch, kteří po listopadu ovlivnili dění ve prospěch tohoto oboru nejvíce.

Rodák z Ústí nad Labem, maturoval na Střední zahradnické škole. Ve studiu pokračoval v letech 1965 – 1970 na Vysoké škole zemědělské. Rok 1968 ho přivedl k aktivní práci ve studentském hnutí. Hned začátkem normalizace byl za tuto činnost v r. 1970 vyloučen z vysoké školy, byl zatčen a ve vězení strávil čtyři roky (potkal se tam mezi vězni mj. s našim kamarádem jeskynářem Sašou Komaškem - který byl také politický vězeň). Po propuštění z vězení pracoval na různých místech jako dělník. Navzdory svým trpkým zkušenostem pokračoval v opoziční politické činnosti a v ekologickém hnutí. V roce 1976 se zúčastnil vzniku Charty 77 a později byl i vedoucím její ekologické komise. Od r. 1987 vydával a redigoval samizdatový Ekologický bulletin. V roce 1988 se zúčastnil založení Hnutí za občanskou svobodu a podílel se na založení nezávislé organizace – Ekologické společnosti, která na podzim roku 1989 iniciovala vznik sdružení ekologických organizací Zelený kruh. V prosinci 1989 se účastnil založení Konfederace politických vězňů. Byl u založení Občanského fóra a od jeho založení do voleb v roce 1990 byl vedoucím ekologické sekce programové komise.

1. 1. 1990 bylo konečně zřízeno Ministerstvo životního prostředí ČR. Ivan Dejmal tu nastoupil jako referent (mj. zde pracoval na přípravě Programu obnovy venkova). Ještě v r. 1990 byl rehabilitován a dokončil studium na VŠZ v Praze. V r. 1991 byl jmenován ministrem životního prostředí České republiky a tuto funkci vykonával až do července 1992, kdy po volbách celá vláda ukončila svou činnost. Pro ochranu přírody byla jeho práce ministry mimořádně důležitá. Měl mj. možnost ovlivnit zaměření nového zákona pro ochranu přírody a také, na samém konci činnosti České národní rady, prosadit jeho schválení. Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny se stal moderním evropským zákonem. Dodnes je (po nezbytných novelizacích daných vývojem a vstupem do EU) pevnou oporou ochrany přírody. Program obnovy venkova, který jako referent připravoval, si vzal sebou a jako ministr ho začal uskutečňovat.

Do r. 1994 pracoval ing. Dejmal v Českém ekologickém ústavu jako vedoucí sekce strategických studií. V r. 1994 – 1995 byl ředitelem Českého ústavu ochrany přírody s pověřením vytvořit novou koncepci státní ochrany přírody. Ačkoliv přišel do ochrany přírody zvenčí, byl tu jakoby s námi pracoval odjakživa a do přípravy nové koncepce intenzivně zapojil širší kolektiv. Rychle také ovlivnil činnost organizace větším zaměřením na krajinu (odborná součinnost při plnění krajino-
tvorných programů, ÚSES), což je dodnes důležitou náplní AOPK ČR. V té době došlo působením soukro-

mého subjektu v Moravském krasu k silnému tlaku na v podstatě skrytou privatizaci zpřístupněných jeskyní Moravského krasu. Snahou bylo převzít do soukromých rukou jeskyně nebo alespoň jejich provoz. Ochrana přírody tak mohla ztratit plnou kontrolu nad stavem, ochranou a využíváním těchto mimořádně cenných ZCHÚ, možnost přímé péče o ně, nezbytného monitoringu a výzkumu. Proti těmto snahám se Ivan Dejmal postavil zcela nekompromisně a v tisku i v televizi zveřejnil dopis, který na podporu těchto snah napsal tehdejší premiér Klaus ministru životního prostředí Bendovi. To bylo možná pravým důvodem k rozhodnutí ministra Bendy o rozdělení ČÚOP na dvě organizace, s čímž ing. Dejmal nesouhlasil a byl tedy z funkce ředitele odvolán.

Od r. 1995 dodnes pracuje jubilant jako samostatný pracovník v oboru, se zaměřením na koncepci, ÚSES, krajinu v územních plánech a různé posudky a projekty v krajině.

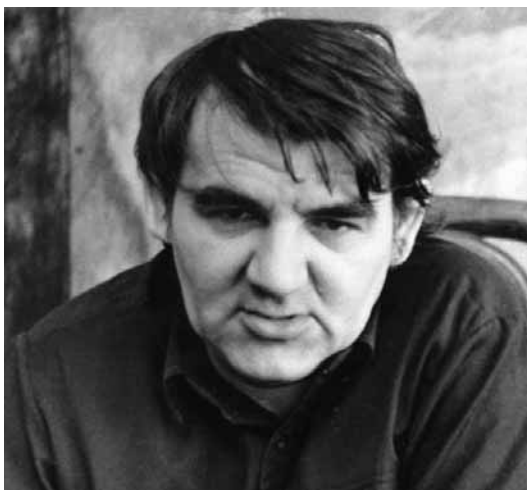
Těsné spojení práce Ivana Dejmal s činností nevládních organizací vychází z jeho přesvědčení, které se snažil naplňovat i v dobách nesvobody - životní prostředí je a má být zájmem všech a je proto třeba uvědomovat veřejnost, spojovat lidi, kteří se chtějí zapojit a v dnešní době i ovlivňovat rozhodování a to na všech úrovních. V r. 1992 se podílel na založení Společnosti pro trvale udržitelný život. V r. 1993 založil a po tři roky vedl Spolek pro obnovu venkova. Od r. 1993 působí v Lize ekologických alternativ.

S hrstkou několika dalších nadšenců, pod křídly České komory architektů, zorganizoval v letech 2001, 2002 a 2005 konference Tvář naší země – krajina domova a referáty z nich sestavil do tří silných svazků sborníků. Specialisté z nejrozličnějších oborů činnosti se tak mohli setkat, navzájem poznat své problémy a také názory na možnosti řešení. Spolupráci v péči o krajinu má napomáhat také Společnost pro krajinu, na jejímž založení v r. 2001 se podílel.

Ivan Dejmal měl vždy dobrou oporu v rodině, manželce a dvou dcerách. Žije plně oddán své rodině, práci a zájmům, skromně, bez nároků na jakýkoliv luxus. Jeho životní postoj můžeme vyčíst i ze závěru jeho úvodníku v Ochrane přírody č. 1/2000, Evropská unie a ochrana přírody: „Na myšlence návratu k rozmyslu a pokoře v našem konání jsme po roce 1989 založili nový zákon ochrany přírody i obnovné programy jako jsou ÚSES, revitalizace říčních systémů a péče o krajinu. ...Ač se může zdát, že návrat rozmyslu a pokory do společenského vědomí a praxe není věcí odborné disciplíny ochrany přírody, trůfám si říci, že je to úkol jí vlastní, a to největší a nejobtížnější, s jakým se kdy setkala, protože v podmínkách Evropy ještě nikdy nestála tvář v tvář takové mře devastace, takové mře lhostejnosti, takové mře chamtivosti a tak propracované ideologii na její podporu.“

Jubilantovi přejeme hodně zdraví, osobní a rodinné pohody a mnoho úspěchů v jeho další práci – naší společné práci, na zlepšení stavu naší přírody a krajiny.

Bohumil Kučera

Ivan Dejmal v době, kdy nám řídil

IUCN má novou generální ředitelku

Od 1. ledna 2007 bude sekretariát IUCN – Světového svazu ochrany přírody se sídlem ve švýcarském Glandu řídit paní Julia Marton-Lefevre jako již druhá žena na čelné pozici v této významné mezinárodní organizaci. Přichází na ní z místa rektorky mezinárodní Univerzity pro mír (UPEACE), z jejího ústředí v San José, Kostarika, kam nastoupila 1. 5. 2005. Předtím byla výkonnou ředitelkou nevládní mezinárodní organizace LEAD (Leadership for Environment and Development) International, jejíž ústřední sekretariát sídlí v Londýně.

Julia Marton-Lefevre má tři vysokoškolské tituly v oborech historie, biologie a environmentální plánování a politika. Svoji kariéru začínala jako vysokoškolská učitelka amerických Mírových sborů (U.S. Peace Corps) v Thajsku. Poté v ústředí UNESCO v Paříži pracovala jako odborná síla Programu environmentální výchovy UNESCO-UNEP. Odtud odešla do Mezinárodní rady vědeckých organizací, pozdější Mezinárodní rady pro vědu (ICSU), kde zastávala nejprve funkci zástupkyně, později výkonné ředitelky. Je členkou řídících a poradních orgánů řady dalších institucí, většinou výrazně angažovaných v péči o životní prostředí: například místopředsdkyní řídící rady Ústavu pro světové zdroje (WRI) či členkou řídící rady Mezinárodního ústavu pro životní prostředí a rozvoj (IIED). Je spoluautorkou řady odborných knih a pojednání a nositelkou prestižních mezinárodních vyznamenání. Zdá se, že její energie je

nevyčerpatelná a její dobrá nálada nezkalitelná: sama sebe charakterizuje jako osobu energickou, pozitivní a multikulturní.

Ve dnech 28. – 31. 5. 1984 řídila Julia Marton-Lefevre jako místopředsdkyně Komise IUCN pro výchovu pracovní jednání prvního společného zasedání obou evropských komitétů Komise: severozápadněevropského a východoevropského. Setkání bylo jedním z prvních kroků k pozdějšímu Východoevropskému programu IUCN. Paní Marton-Lefevre projevila v tehdy pochopitelné atmosféře určitých oboustranných politických předsudků a rozpaků nesmírnou diplomatickou obratnost, která byla základním faktorem úspěchu jednání i pozdějšího pozitivního vývoje. Není divu: paní místopředsdkyně dobře znala situaci na obou stranách. Julia se narodila v komunistickém Maďarsku, kde prodělala dost těžké dětství. Oba její rodiče, vysokoškolsky vzdělaní intelektuálové, byli režimem pronásledováni i vězněni, až posléze emigrovali přes Rakousko do USA. Julia Marton-Lefevre většinu svého života strávila ve Francii. Kromě rodné maďarštiny ovládá pět jazyků včetně thajštiny. Je matkou dvou již dospělých synů, starší z nich pracuje pro OSN v Afganistánu.

Jan Čeřovský

Nový způsob ochrany území – tiché oblasti v krajině

Přenesení směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/49/ES o hodnocení a řízení hluku v životním prostředí do české legislativy bylo provedeno prostřednictvím zákona č. 222/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci a omezení znečištění, o integrovaném registru znečišťování a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony. Konkrétně se jedná o změnu zákona o ochraně veřejného zdraví, kde v § 81b je zakotvena důležitá kompetence Ministerstva životního prostředí a sice stanovovat a vyhlášovat tiché oblasti ve volné krajině. Vzniká zde nový fenomén ochrany území, kde se bude chránit akustická pohoda stejně jako se chrání přírodní hodnoty území, geomorfologické útvary, živočišné a rostlinné druhy.

Zavádí se i nový termín **tichá oblast**, která má dvojitý rozlišení a sice „ve volné krajině“ (upraví vyhláškou MŽP) a „v aglomeraci“ (vymezí v akčních plánech krajské úřady). Je třeba uvést, že tento způsob ochrany je pro všechny státy Evropské unie zcela nový a neexistují s ním dosud žádné zkušenosti. Dle našich informací nebyla dosud žádná tichá oblast ve státech EU vyhlášena, ale nepochybně k tomu, v souvislosti s pořizováním strategických hlukových map, z nichž první musí vzniknout již v roce 2007, dojde.

Tento nový způsob ochrany území může vhodným způsobem podpořit a doplnit již vyhlášené národní parky, chráněné krajinné oblasti, přírodní parky (před rokem 1992 vyhlášené jako oblasti klidu) a jiná dostatečně velká chráněná území. To ovšem neznamená, že všude, kde existuje určitý stupeň jiné ochrany území bude vyhlášena tichá oblast. Jednak to není žádoucí a jednak existují určité omezující podmínky jako je existence již provozovaných nežádoucích zdrojů hluku (např. nadměrné zatížení komunikace), soulad s již schváleným územním plánem v bodě týkajícího se předpokládaného zatížení nadměrným hlukem, reliéfu krajiny umožňujícího šíření hluku na velké vzdálenosti

a pod. Zmínil jsem se i o velikosti území vhodného ke stanovení tiché oblasti, neboť z praktických důvodů nemůže být ani příliš malé (pronikání nežádoucího hluku ze zdrojů vně území), ani příliš velké (silná urbanizace ČR, nevyhnutelné konflikty se schválenými územními plány, poměrně velká hustota zdrojů nežádoucího hluku).

V současnosti se na MŽP zpracovávají věcné podklady pro vyhlášku o tichých oblastech ve volné krajině. Musíme vycházet z toho, že na daném území budou zřejmě platit přísnější hlukové hodnoty než stanovují hygienické limity v nařízení vlády č. 148/2006 Sb. a v důsledku toho budou na tomto území značně omezeny všechny aktivity, které mohou emitovat nežádoucí hluk. I z tohoto hlediska bude jistě podpořena ochrana přírodních hodnot území. I když toto území bude vhodné k regeneraci duševních sil, jistě zde budou omezeny ty způsoby rekreace, které by narušily akustickou pohodu v dané lokalitě. Proto zde budou pravděpodobně platit i určitá režimová opatření zamezující vzniku nežádoucího hluku. Prostě ochrana ticha bude tím pravým způsobem, který nejenže nenaruší dosavadní způsob ochrany přírody, ale mnohdy i zamezí takovému využití území, které by mohlo poškodit jeho přírodní hodnoty.

Údaje v tomto článku je nutno považovat pouze za základní informaci o připravované změně, která na některé části našeho území čeká. Zatím spíše tušíme než víme, jaké problémy budeme muset při ochraně ticha řešit. Proto se obracíme i na čtenáře tohoto časopisu státní ochrany přírody a širší odbornou veřejnost, aby svými náměty a nápady pomohli při řešení daného problému, tím spíše, že dosud v této oblasti chybí veškeré příklady hodné následování, o které bychom se mohli, při stanovení a vyhlášení tichých oblastí ve volné krajině, opírat.

M. Buš

Ministerstvo životního prostředí
e-mail: bus@env.cz

PETR JENČ, LENKA ŠOLTYSOVÁ (editoři): PÍSKOVCOVÝ FENOMÉN ČESKÉHO RÁJE (The Sandstone Phenomenon of the Bohemian Paradise). ZO ČSOP Křižánky a SCHKO Český ráj, Turnov 2006, 287 stran

Donedávna byly oblasti kvádrových pískovců české křídý považovány především za krajiny vynikající svéráznými skalními scenériemi, které poutaly pozornost umělců již od dob K.H. Máchy a postupně se stávaly oblíbeným cílem turistů a horolezců, zatímco jejich živá příroda hrála spíše podružnou úlohu vzhledem k chudému pískovcovému podkladu, který podstatně omezoval její bohatství. Teprve poslední dvě desetiletí přinesla až nečekaný vzestup zájmu o všestranný přírodovědecký výzkum těchto krajín, který v neposlední řadě podnítily nové archeologické výzkumy, jejichž výsledky přinesly nejen množství nových poznatků o jejich pravěkém osídlení, ale i o jejich dramatickém vývoji v pleistocénu.

První regionální publikaci shrnující nové poznatky z mnoha oborů je sborník o pískovcovém fenoménu Českého ráje, jehož obsah je dokladem, co vše lze v pískovcích nalézt a pozorovat i s jakými problémy se zde potýkají správy velkoplošných chráněných oblastí, které dnes zahrnují většinu českých pískovcových krajín.

Příspěvky celkem 16 autorů se zabývají především problematikou neživé přírody, počínaje obecným rozбором pojmu pískovcový (ekolo)fenomén, za nímž následují statí o jeho jednotlivých složkách. Jde zejména o tvary reliéfu s důrazem na jeho mezo- a mikroformy jako jsou různé druhy dutin od pravých jeskyň po převisy a ovšem známé voštiny včetně solného zvětrávání i stop po působení současného hmyzu. K poznání vývoje převisů podstatně přispěly archeologické výkopy, které ukázaly, že převisy zhruba ve své dnešní podobě se již vytvořily v posledním glaciálu, což má význam pro bližší poznání periglaciálních procesů. Následuje hydrologie a otázky krasových a pseudokrasových pochodů včetně údajů o výskytu sintrů. Zvláštní zmínky zasluhuje pokus o vysvětlení vzniku známé jeskyně Krtola u Příhráz. Z biogenních jevů třeba vyzdvihnout kořenové krápníky. Jsou zde i statí praktického zaměření, které se týkají zdrojů pitné vody nebo stability skal a rovněž údaje o vývoji nominačního postupu skalních měst Českého ráje na Seznam světového dědictví UNESCO. Z informačního hlediska

má hlavní význam souborný článek P. JENČE Historická paměť pískovcové krajiny Českého ráje a závěrečný přehled R. MIKULÁŠE, V. CÍLKA a J. ADAMOVIČE Geologicko-geomorfologický popis skalních měst Českého ráje, který zahrnuje i srovnání tohoto území s ostatními pískovcovými okrsky včetně bohatého výběru literatury. Z hlediska výkoné ochrany přírody sluší vyzdvihnout příspěvky P. JENČE a V. PEŠÍ o ničení výplní skalních převisů trampskými tábořišti i návazného projektu Obnova skalních dutin ke stavu přírodě blízkému v CHKO Český ráj, jejichž vědecký význam včetně právních nástrojů k jejich ochraně rozebírají P. JENČ a R. MIKULÁŠ.

Přes pestrý obsah není problematika pískovcových oblastí ani zdaleka vyčerpána, další publikace mají následovat. Nicméně hlavní úkol sborníku, jakožto výstupu z pracovního setkání ze dne 12. června 2004 v Jičíně – „seznámení širší veřejnosti s pestrostí, výjimečností, environmentálním a vědeckým významem unikátního skalního prostředí Českého ráje s důrazem na jeho zákonitou i praktickou ochranu“ byl natolik splněn, že může sloužit jako vzor pro obdobné akce v ostatních pískovcových CHKO a NP.

Vojen Ložek

Z. KUKAL, K. POŠMOURNÝ, J. NĚMEC: GEOLOGICKÁ PAMĚŤ KRAJINY, 224 str. Vydala Česká geologická služba, Praha, 2006

Název knihy výstižně charakterizuje obsah jednoho z nejúspěšnějších titulů, letos vydaných nakladatelstvím České geologické služby v Praze. V pěkně vypravené publikaci podává trojice autorů – předních odborníků a zkušených popularizátorů geologických věd – přehled nejdůležitějších vztahů mezi geologií, stavbou a vývojem krajiny v České republice. Posuzovaná kniha je tak novátorská zejména tím, že podává zdařilé propojení geologického a geomorfologického hlediska.

Autoři zprvu charakterizují typy reliéfu „od nížin k horám“, tj. roviny, sníženiny (pánve, kotliny, brázdy, úvaly, brány a prolomy), pahorkatiny, vrchoviny a zejména hornatiny, u nichž je uveden i přehled základních hornin („kameny našich hor“). Podobným způsobem je podána i geologická charakteristika ČR, vycházející z hlavních regionálně-geologických jednotek Českého masívu, zčásti i Západních Karpat. Na těchto základech pak „staví“ podrobnější popis vybraných typů naší krajiny, od „kambrické“ Brdské vrchoviny, přes „ordovik“ a „silur“ pražského okolí, „devon“ Českého

a Moravského krasu, „spodní karbon“ Nízkého Jeseníku, „karbon“ Ostravské pánve, „permokarbon“ vnitrosudetské a podkrkonošské pánve, „svrchní křída“ České tabule, „magurský flyš“ Bílých Karpat, „vulkanický terciér“ Doupovských hor a „neogén“ Podkrkonožských pánví, až po „kvartérní pokryvy“ Pavlovských vrchů a Pražské kotliny.

Čtenáři jistě uvítají také interpretaci paleogeografického vývoje naší republiky („Cesta od pólu přes rovník k pólu“) v kontextu se současným stavem poznání globální deskové tektoniky. Další kapitoly si všímají hlavních exogenních a endogenních faktorů, které se uplatnily při vývoji povrchových tvarů reliéfu (vliv klimatu – „od extrému k extrému“, tektoniky – „krajina rozlámaná a posunutá“), rychlosti geologických procesů (velký prostor je věnován katastrofickým událostem, včetně někdejší vulkanické činnosti) na území ČR. Následuje výstižná charakteristika „svérázných krajín“, typických pro některé oblasti ČR – na žulách, v krasových oblastech, pískovcových skalních městech i v méně přístupných, do značné míry činností člověka zasažených oblastech (antropogenní krajiny). Poslední kapitola „Geologická paměť krajiny na starých mapách“, není zaměřena pouze na dřívější topografická a geologická mapování na území naší vlasti, ale zaslouženou pozornost věnuje i současným (respektive nedávno minulým) úspěšným edicím geologických map. Čtenářská veřejnost jistě ocení i stručný, ale výstižný terminologický slovníček v závěru publikace.

Text je napsán – jak je u zkušených autorů knihy zcela obvyklé – čtivě, s řadou konkrétních příkladů a vhodných příměrů. „Suchopárnějším“ přehledům a informacím byly vymezeny zvláštní sloupky (boxy), tištěné odlišným typem písma. Všechny kapitoly jsou dokumentovány desítkami barevných fotografií, řada tabulek, mapek apod.

Posuzovaná kniha je podle mého názoru velice užitečnou a zdařilou syntézou současných znalostí o geologickém a geomorfologickém vývoji krajiny v rozmanitém reliéfu naší vlasti. V mnohém doplňuje nedávno vydanou „Geologickou minulost České republiky“ (I. Chlupáč a kol., 2002) i dávno rozebranou „Geomorfologii Českých zemí“ (J. Demek a kol. 1965). Nepochybně získá mnoho příznivců v geologické, geomorfologické, učitelské, studentské a v neposlední řadě i ochránářské veřejnosti.

Jan Víték